

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

NEJEN ŽENY MUČEDNICE

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Veronika Vrňáková

Specializace v pedagogice, obor Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Novotný

Plzeň 2022

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, 29. června 2022

.....
vlastnoruční podpis

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu práce Mgr. Jiřímu Novotnému za vstřícný přístup, cenné rady, jeho čas a trpělivost.

OBSAH

Úvod	2
1 POSTAVENÍ ŽEN V RANĚ STŘEDOVĚKÉ SPOLEČNOSTI	4
2 KOSMOVA KRONIKA	7
2.1 ÚNOSY ŽEN	8
2.1.1 Dívčí válka	9
2.1.2 Oldřich a Božena	11
2.1.3 Břetislav a Jitka	14
2.2 TÝRANÍ NA LŠTĚNÍ	17
2.3 TRESTY, MSTY A MRZAČENÍ	18
2.4 VRAŽDY	21
2.5 NÁSILÍ VE VÁLCE	27
3 LUDMILSKÁ A VÁCLAVSKÁ HAGIOGRAFIE	30
3.1 SVATÁ LUDMILA	32
3.2 DRAHOMÍRA	35
3.3 SVATÝ VÁCLAV	37
4 VOJTĚŠSKÁ HAGIOGRAFIE	43
4.1 SLAVNÍK A STŘEZISLAVA	44
4.2 SVATÝ VOJTĚCH	46
4.3 VRAŽDA CIZOLOŽNICE	49
5 ČESKÁ RANĚ STŘEDOVĚKÁ HRADIŠTĚ	52
5.1 LIBICE	53
5.2 LŠTĚNÍ	54
5.3 TETÍN	55
ZÁVĚR	58
RESUMÉ	61
SEZNAM LITERATURY	62
PŘÍLOHY	I

Úvod

Tématem bakalářské práce jsou podoby násilí zachyceného v nejstarších domácích literárních památkách a ženské osobnosti českých raně středověkých dějin. Hlavním předmětem zkoumání je právě násilí páchané na ženách.

Násilí páchané na ženách či obecně mocenský přístup k ženám pramenící z nerovného postavení pohlaví je světovým fenoménem přítomným v dobách minulých i současných napříč kulturami. Problematika násilí na ženách a diskriminace žen je v současné době velmi živá, jelikož se bohužel i dnes jedná o aktuální záležitost. I jiné podoby násilí, o kterých se budu v práci zmiňovat, jsou v současnosti stále aktuální, mimo jiné např. novodobé otroctví či nucené přesídlování obyvatel. I proto považuji tematiku násilí, a zejména násilí na ženách, v nejstarší domácí literatuře za hodnou bližšího zkoumání a vnímám ji jako podnětnou pro dnešní společnost.

Stěžejními prameny jsou nejstarší ludmilské, václavské a vojtěšské hagiografické texty spolu s Kosmovou *Kronikou Čechů*. Konkrétně budeme vycházet z latinské legendy *Fuit in provincia Bohemorum*, dále z latinské legendy *Crescente fide christiana*, *První slovanské svatováclavské legendy*, *Kristiánovy legendy*, vojtěšské Canapariovy legendy *Est locus* a legendy Bruna z Querfurtu *Nascitur purpureus flos*. Klíčovými publikacemi jsou *Kosmova Kronika česká* (1972), *Staroslověnské legendy českého původu* (1976), *Slavníkovci ve středověkém písemnictví* (1987), *Kristiánova legenda* ve vydání Jaroslava Ludvíkovského (2012), *Na úsvitu křesťanství Václava Chaloupeckého* (1942) a *Latinská literatura českého středověku do roku 1400* Jany Nechutové (2000). V práci budou zkoumány především literární památky pocházející z 10.–12. století, proto je jako historické prameny musíme posuzovat s určitým nadhledem, zejména co se týče hagiografických textů. Legendy byly určeny k náboženskému povznesení a poučení morálnímu, nikoli historickému, a proto ani jejich autorům na historické věrnosti příliš nezáleželo. Ovšem i na Kosmovu práci, přestože se jedná o kroniku, je třeba pohlížet s jistou obezřetností, jelikož se jedná zčásti o dílo beletristické, navíc Kosmas se nezřídka dopouštěl omylů a nepřesností, ať už záměrných či nezáměrných. Všechny středověké literární památky navíc obsahují množství alegorií, z nichž mnohé dnes už jen těžko interpretujeme.

Ve zkoumaných textech budeme sledovat různé podoby násilí – od válek a jiných bojů o moc přes nucené přesídlování obyvatel, otrokářství a kruté tresty dle zvykového práva až po únosy žen. Cílem práce je excerpce vybraných tematických segmentů ze zmíněných primárních textů a následná komparace s odbornou sekundární literaturou.

Práce je rozdělena do pěti hlavních kapitol. První kapitola se věnuje postavení žen v raně středověké společnosti, následují tři stěžejní kapitoly rozdělené dle výchozích pramenů a poslední, pátá část obsahuje popis některých lokací (celkem tři raně středověkých hradišť) ve snaze o identifikaci s prostředím spojeným s líčenými událostmi.

Práce aspiruje na využití ve vzdělávací oblasti, může být využita především studenty a učiteli českého jazyka a literatury nebo dějepisu, ale lze z ní vycházet i ve výuce oborů jako je zeměpis (v souvislosti s popisem lokalit), občanská nauka a společenské vědy (sociologie či psychologie). Získané poznatky bakalářské práce lze využít i ve studentských projektech, které mohou být mimo zmíněné obory spojeny na příklad i s výtvarnou výchovou.

1 POSTAVENÍ ŽEN V RANĚ STŘEDOVĚKÉ SPOLEČNOSTI

V křesťanské společnosti raného středověku stály ženy ve stínu mužů. Původní přístup Ježíše Krista k rovnosti pohlaví se postupem času vytratil a křesťané brzy převzali model nadřazenosti mužů nad ženami z dřívější tradice. Už v listech apoštolů čteme např. o tom, že by se ženy neměly na veřejnosti projevovat, což je argumentováno tím, že žena byla stvořena teprve po stvoření muže a byla to právě ona, kdo svedl muže k prvotnímu hříchu.¹ Stejnými argumenty odůvodňují svá mnohdy silně protiženská prohlášení církevní Otcové. Na příklad podle sv. Ambrože a sv. Jeronýma je žena počátkem všeho zla. S šířením mariánského kultu na přelomu raného a vrcholného středověku se pohled na ženy začíná zlepšovat – objevuje se myšlenka Panny Marie jako nové Evy. Panna Marie je křesťanskou matkou, dala světu Krista, který svou smrtí vykoupil lidstvo z dědičného hříchu, a tak zastínila hříšnou Evu. V souvislosti se vznikem mariánského kultu i teologové a filozofové přicházejí s příznivějšími názory na ženy, přibývá také ženských světic a ženských klášterních společenství.²

V naprosté většině tvořili dějiny muži, nikoli ženy. Proto jim také není v nejstarších literárních památkách věnována primární pozornost. Výjimkou jsou ženy patřící k panovnickému rodu, ženy světice, abatyše, případně ženy mající spojitost s panovníky či svatými. V domácí literatuře najdeme ovšem i ženy, které své tehdejší okrajové postavení popírají – např. mytická kněžna Libuše, kněžna Ludmila či její snacha Drahomíra.

Nejsou-li ženy v literárních památkách opěvované za svou zbožnost, je na ně pohlíženo většinou hanlivě. Často jsou chápány jako svůdkyně k tělesnému hříchu, což nepochybně souvisí s již zmíněným chápáním ženy jako té, která svedla muže k prvotnímu hříchu. *Církevní učení o nečistotě ženy a její pohlavně svůdnické povaze vedlo nejen k opovrhování individuální láskou, nýbrž k pravému strachu před ženou, před níž utíkali nejen ve svých myšlenkách, ale i ve skutečnosti.*³ Svědectvím těchto skutečných útěků může být situace vylíčená ve vojtěšské legendě *Est locus*, která z dnešního pohledu vyznívá poněkud komicky. Podle této legendy byl Vojtěch v mládí svým spolužákem svalen na kolemjdoucí

¹ 1. Timoteovi 2,11–14 (*Bible: překlad 21. století*. Praha: Biblion z.s., 2019. s. 1498)

² Lenderová, Milena. *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002. s. 14–17

³ Neumann, Stanislav Kostka. *Dějiny ženy: populárně sociologické, etnologické a kulturně historické kapitoly*. Praha: Otakar II, 1999. s. 600

dívku, načež začal naříkat, protože se dotkl *jemu odporné* ženy a myslel, že se tím s ní oženil. Autor legendy takové počinání považoval za jednu ze světcových ctností.⁴

V raném středověku byly ženy silně diskriminovány, za své prohřešky většinou nebyly trestány stejnou měrou jako muži, výjimkou nebylo utlačování ženy v manželství.

Jak uvádí Edith Ennenová, která píše o postavení raně středověké ženy z pohledu Germánů, od neprovdaných dívek byla požadována mimořádná mravní čistota, od manželek poté bezpodmínečná věrnost, zatímco na nevěru muže se dívala tehdejší společnost úplně jinak.⁵ Dokladem toho může být způsob, jakým se Bruno z Querfurtu v legendě *Nascitur purpureus flos* vyjadřuje o manželských problémech rodičů sv. Vojtěcha. Autor zde o Vojtěchově matce uvádí: *Zatímco planula touhou po čistotě, zatímco si až příliš oblíbila stálé modlení, dala muži příležitost hřešit ne s jednou, ale s mnoha ženami.*⁶ Přestože zbožnost byla pravděpodobně jedinou vlastností, za kterou byly ženy v raně středověkých památkách ceněny, je zde Vojtěchově matce vytýkána, dokonce je v této souvislosti kritizována ze zavinění manželovy nevěry, což ilustruje tehdejší pohled na ženy.

Skutečně nepřiměřené trestání žen dokládá zabití ženy, která se dopustila cizoložství, vylíčené ve vojtěšských legendách. Jistá vdaná žena cizoložila s klerikem, za což měla být dle pohanského zvyku popravena. Aby se trestu vyhnula, hledala útočiště u biskupa Vojtěcha, který ji ukryl v ženském klášteře sv. Jiří. Biskupský azyl bojovníci porušili a ženy se nakonec zmocnili, přičemž ji přímo před Vojtěchovými očima stáli.⁷

Dokladem výskytu domácího násilí může být zmínka v *Kosmově kronice Čechů*, kde se Kosmas zabývá Břetislavovými dekrety – Břetislav stanovuje, že v případě nařčení muže z domácího násilí rozhodne o vině boží soud: *Když by však žena prohlásila, že jí muž nesplácí stejnou láskou, nýbrž ji nemilosrdně bije a trýzní, bude rozhodnuto mezi nimi božím soudem...*^{8,9}

⁴ Canapariova vojtěšská legenda *Est locus in Slavníkovci ve středověkém písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1987. s. 125

⁵ Ennenová, Edith. *Ženy ve středověku*. Praha: Argo, 2001. s. 34

⁶ Brunova vojtěšská legenda *Nascitur purpureus flos* in *Slavníkovci ve středověkém písemnictví* 1987, s. 153

⁷ Canapariova vojtěšská legenda *Est locus in Slavníkovci ve středověkém písemnictví* 1987. s. 136–137

⁸ *Kosmova Kronika česká*. 5. vydání. Praha: Svoboda, 1972. s. 81

⁹ Problematika domácího násilí se hojně objevuje v literárních památkách vrcholného středověku – můžeme zmínit na příklad *Mastičkáře*, skladbu *O ženě zlobivé*, nebo *O ševcích v Satirách o řemeslnících a konšelích*.

Výše uvedené citace ilustrují různorodost silového přístupu k ženám. V dalších kapitolách se pokusíme podoby násilí tematicky utřídit a jednotlivým případům se budeme věnovat více do hloubky.

2 KOSMOVA KRONIKA

Kosmova Kronika česká (*Cosmae Pragensis Chronica Bohemorum*) je vůbec nejstarší českou kronikou. Jedná se o kroniku napsanou v latině. Byla sepsána Kosmou, děkanem pražské svatovítské kapituly, pravděpodobně v letech 1119/1122–1125.¹⁰

Kronika je členěna do tří knih, přičemž se jedná o dílo nedokončené. Na samém počátku kroniky je *Úvod k proboštu Šebířovi* (někteří historikové se ovšem domnívají, že toto věnování patří až ke třetí knize). Druhá předmluva (prolog k první knize) je adresován neznámému mistru Gervasiovi. První kniha začíná stavbou babylónské věže a zmatením jazyků, popisuje počátky kmene Čechů a české země, přes nejstarší české pověsti se dostává až k historicky doloženým přemyslovským knížatům – od XIV. kapitoly líčící Bořivojův křest začíná Kosmas události datovat. První kniha končí smrtí knížete Jaromíra, kterou Kosmas nesprávně řadí k roku 1038. Druhá kniha začíná předmluvou připsanou břevnovskému opatu Klimentovi a dále popisuje historické události od nástupu Břetislava I. až po smrt Vratislava II. Třetí kniha je uvozena *Omluvou děkana Kosmy* – Kosmas zde konstatuje, jak těžko se historikovi píše o současných událostech a jak je to nevděčné.¹¹ Třetí kniha pokračuje vládou Břetislava II. Poslední Kosmův zápis se vztahuje ke králi Soběslavovi I. a kronika končí nekrologickým zápisem o smrti kronikáře Kosmy, který je datován k 21. říjnu roku 1125. Podle některých rukopisů končí třetí kniha LVIII. kapitolou, následující kapitola apostrofující Múzu je pak prologem ke čtvrté knize, která ale po třech kapitolách končí – přerušena Kosmovou smrtí.¹²

Kosmas čerpal informace pro svou kroniku ze starších análů (užíval je ovšem velmi libovolně a nepřesně), dále zřejmě znal legendu *Crescente fide*, *Gumpoldovu* i *Kristiánovu legendu*, vojtěšské legendy *Est locus, Nascitur purpureus flos* i *Versus de passione sancti Adalberti* a bullu papeže Jana VIII. *Industriae tuae*, ve které papež roku 880 potvrzuje knížeti Svatoplukovi povolení slovanské liturgie na Moravě.¹³

¹⁰ Nechutová, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000. s. 67

¹¹ *Neboť užitečnější jest, abychom docela pomlčeli o nynějších lidech nebo časích, nežli abychom mluvíce pravdu – a pravda vždy plodí nenávisť – neměli z toho nějakou škodu. ... Proto se nám zdá mnohem bezpečnější vypravovati sen, o kterém nikdo nevydá svědectví, než psáti o dějinách žijících lidí.* (*Kosmova Kronika česká* 1972, s. 141)

¹² Nechutová 2000, s. 68–69

¹³ Tamtéž, s. 69.

Ke stylistickým předlohám *Kosmovy kroniky* patří opět vojtěšská legenda *Est locus*, dále *Kronika Reginona z Prümü*, ale i *Vita Lamberti* lutyšského biskupa Štěpána. Kosmas znal dobře antickou tradici a antické latinsky píšící autory často citoval, hojně (a někdy nepřesně) naráží na antickou historii a římské i řecké reálie. Po vzoru antických spisovatelů vkládal do své prózy verše antické, středověké i vlastní, čímž vznikl útvar prosimetrum, který je častý právě ve středověkých literárních památkách. Kosmas psal kvalitní středověkou latinou své doby, ovšem ovlivněnou prostředím, ve kterém dílo vzniklo – obsahuje bohemismy, strukturní české jevy. Kromě prosimetra užíval Kosmas prozaické rýmy, rytmizované závěry vět a větných úseků, rétorické figury a tropy, uměl zacházet s povinnými místy (*loci communes*, *topoi*). *Kosmova kronika* je tedy dílem historickým a zároveň beletrií – rozhodně tedy splňuje požadavek středověkých historických spisů, které měly poučovat i bavit (*et docere et delectare*).¹⁴

Stejně jako je tomu u hagiografických děl, i *Kosmovu kroniku* je třeba užívat jako zdroje historických informací obezřetně a s ohledem na zvláštnosti dané uměleckou funkcí díla. Konkrétně u Kosmy je také třeba uvědomit si některé jeho nepřesnosti, nedopatření, chronologické chyby a nedostatky v užívání pramenů. Kosmas při psaní reflektoval vlastní názory, mezi postavami českých dějin měl své oblíbence, které vychvaloval, ale i ty, které v oblibě neměl, a proto je kritizoval. Kromě toho byl stoupencem římské liturgie, a tak v kronice potlačil všechny zmínky o slovanské bohoslužbě, na které v pramenech nepochybně narazil. Kosmas byl také oddaný Přemyslovcům a český stát považoval za pokračování Velkomoravské říše, stejně jako Kristián. Přesto je Kosmovo dílo jako historický pramen jedinečné a nezastupitelné, mimo jiné na příklad reprodukuje Břetislavova dekreta, jedinečný dokument právní literatury Čech 11. a 12. století, který jinde dochovaný nemáme.^{15 16}

2.1 ÚNOSY ŽEN

Únosy žen jsou výrazným typem mocenského přístupu k ženám, který se opakuje v Kosmově kronice celkem třikrát. Poprvé se s ním setkáváme v první knize *Kosmovy kroniky* při líčení dívčí války, kde jsou během příměří na hostině ženy z Děvína uneseny muži

¹⁴ Nechutová 2000, s. 64 a 69–71

¹⁵ Břetislavova dekreta budou podrobněji připomenuta v rámci popisu Břetislavova polského tažení na samém konci kapitoly 2.5 týkající se násilí ve válce.

¹⁶ Nechutová 2000, s. 71–72

z Chvrastenu, jde tedy o hromadný únos.¹⁷ Další únosy zmiňované v *Kosmově kronice* jsou už jiné povahy. Panovník zde unese jedinou ženu s cílem pojmout ji za manželku – jedná se o příběhy Oldřicha a jeho syna Břetislava.¹⁸

Počátky patriarchátu nacházíme v pravěké společnosti, konkrétně nejspíše v eneolitu. Muž jakožto lovec postupně získal nad ženou mocenskou převahu a začal se k ní chovat jako ke svému skutečnému hmotnému vlastnictví. Dle Neumanna se únosy žen mohly objevovat už v této prehistorické době – nejsilnější muž si při nedostatku žen ve vlastní tlupě přivlastnil ženu z tlupy sousední. Praktika únosu ženy mocným mužem přetrvávala i do doby civilizace, zachovala si ovšem svůj primitivní charakter. Unesení ženy s cílem pojmout ji za manželku najdeme v mnoha starých příbězích – mimo jiné v antických bájích (únos Heleny vedoucí k trojské válce, únos Sabine) nebo v bibli (Soudců 21). Pro některé kmeny předkřesťanských Slovanů bylo manželství únosem poměrně běžné – *Nestorův rukopis* např. uvádí, že Dřevané unášeli dívky, které potkali u vody.^{19 20}

A jelikož pozvolné šíření křesťanství na našem území pochopitelně nevymítlo všechny pohanské obyčeje okamžitě, a to ani mezi členy knížecí rodiny, navazují na tyto staroslovanské zvyky právě námi zkoumané příběhy únosů v *Kosmově kronice*.

2.1.1 DÍVČÍ VÁLKA

Kosmas líčí příběh později označený jako dívčí válka v IX. kapitole první knihy své kroniky.²¹ Jsou zde popisovány dívky, které se chovaly jako muži – věnovaly se lovu nebo si samy vybíraly, za koho a kdy se provdají. Kosmas tyto dívky přirovnává k Amazonkám, také píše, že se tyto ženy neodlišovaly od mužů ani oděvem, stejně jako tomu bylo u některých skythských kmenů. Na skále nedaleko hradu Prahy si vystavěly hrad Děvín. Muži na ně začali žárlit a vystavěli si proto poblíž dívčího hradu na druhé skále vlastní hrad Chvrasten, ze kterého se později stal Vyšehrad. Kosmas píše o střídavých obdobích bojů a míru mezi dívkami z Děvína a jinochy z Chvrastenu. V době příměří se obě strany dohodly na konání *slavných her*. Po dnu stráveném společným hodováním v nočních hodinách každý z jinochů

¹⁷ *Kosmova Kronika česká* 1972, s. 24–25

¹⁸ *Kosmova Kronika česká* 1972, s. 60 a 68–70

¹⁹ Neumann 1999, s. 81

²⁰ Erben, Karel Jaromír (překl.). *Nestorův letopis ruský*. Praha: 1867. s. 9

²¹ *Kosmova Kronika česká* 1972, s. 24–25

na smluvené znamení unesl jednu dívku. Ráno uzavřeli mír, odnesli si pokrmy a nápoje z hradu, načež Děvín vypálili. *A od té doby po smrti Libuše jsou naše ženy pod mocí mužů.*²²

Kosmas klade dívčí válku do doby po založení hradu Praha za vlády knížete Přemysla. Ve snaze o časové zařazení pověsti o dívčí válce se tedy můžeme opřít o teorie datování přemyslovské pověsti. Dle historika Dušana Třeštíka je možné tvrdit, že současně se zřízením knížecí moci, a tedy ustanovením Přemysla za českého knížete, opravdu mohl vzniknout kamenný stolec českých knížat zhruba v místech Pražského hradu, který ovšem založil až Spytihněv I. někdy před rokem 911. Kdy ale mohlo dojít ke zřízení stolce? Podle Třeštíka lze přemyslovskou pověst „datovat“ jen velmi obecně. V 10.–12. století, kdy je látka pověsti zpracována v *Kristiánově legendě*²³ a v *Kosmově kronice*, byla tato pověst známá v podobě tendenčně oslavující a zdůvodňující vládu dynastie Přemyslovců v Čechách. Třeštík ale předpokládá existenci původní pověsti už někdy v 8.–9. století, její děj se tedy mohl odehrávat ještě před počátkem vlády jediného přemyslovského knížete a před skutečnou existencí Kosmou zmiňovaných hradišť.²⁴

Předpokládáme tedy, že v případě přemyslovské pověsti se jedná o starý tradovaný mýtus, který Kosmas aktualizoval tak, aby se hodil do jeho výkladu počátků společnosti. Je tomu tak stejně u dívčí války, nebo se jedná o úplnou Kosmovu fabulaci?

Dle Rudolfa Turka neexistuje archeologický ani konkrétní topografický podklad pro spolehlivost Kosmova výkladu dívčí války. Na vrchu Děvíně nacházejícím se na levém břehu Vltavy byly nalezeny pozůstatky eneolitického osídlení řivnáčské kultury, ale nic z doby hradištní, ani se nejedná o terén typický pro slovanská hradiště. Také není jisté, že byl vrch označován jako Děvín ještě před sepsáním *Kosmovy kroniky*, písemné doklady názvu Děvín se objevují až po Kosmově smrti.²⁵ Kosmův příběh dívčí války tedy prozatím nebyl archeologicky potvrzen, to ovšem stále neznamená, že se k vrchu Děvínu vůbec nic neváže.²⁶

²² Tamtéž, s. 25.

²³ Ludvíkovský, Jaroslav (ed.). *Kristiánova legenda*. Praha: Vyšehrad, 2012. s. 19

²⁴ Třeštík, Dušan. *Mýty kmene Čechů (7.–10. století): tři studie ke „starým pověstem českým“*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. s. 162–165

²⁵ Turek, Rudolf. *Čechy na úsvitě dějin*. 2. vydání. Praha: Academia, 2000. s. 112

²⁶ K názvu Děvín viz Profous, Antonín. *Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny (A–H)*. Svazek I. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1947, s. 343

Kosmovou inspirací pro motiv emancipovaných bojujících žen mohly být řecké báje a jiné zmínky antických autorů o Amazonkách, nebo i novější zvěsti o existenci skupin bojovných žen – např. židovský arabsky mluvící kupec a cestovatel Ibráhím ibn Jákúb žijící v 10. století zanechal písemnou zprávu o městě žen *na západ od Rusů*, které samy vedou válku – patrně šlo o ženy skythských kmenů.²⁷ Motiv skupinového únosu se také nápadně podobá již zmíněné báji o únosu Sabineek, ve které římsí mladíci při slavnosti na smluvené znamení unesli dívky z kmene Sabinů, ale i biblickému příběhu o mužích z kmene Benjamínců, kteří unesli dívky ze Šíla jdoucí na slavnost.

Nelze jednoznačně vyvrátit ani potvrdit, že je příběh o dívčí válce zcela vymyšlen Kosmou, i když inspirace i záměr zařazení příběhu přímo za mýtus o Libuši a Přemyslovi jsou zřejmé. Kosmas se ve své kronice snaží představit příčiny hierarchického uspořádání své současné společnosti, a to počátky poddanství, konkrétně počátky vlády rodu Přemyslovců, ale také původ patriarchátu.²⁸ Právě počátky vlády mužů nad ženami jsou hlavním poselstvím příběhu dívčí války a rovněž tematikou, která dívčí válku spojuje s příběhem kněžny Libuše odmítnuté svým lidem. Kosmas to odkrývá v závěrečné pointě, ve větě již výše citované: *A od té doby po smrti kněžny Libuše jsou naše ženy pod mocí mužů.*²⁹

Skutečné počátky patriarchátu samozřejmě nenacházíme zde, ale již v pravěku. Kosmas ve své dívčí válce sice nelíčí skutečné počátky útlaku žen ve společnosti, ale společně s příběhem kněžny Libuše se jedná o jistě zajímavý text z hlediska Kosmova pohledu na ženy a muže.

2.1.2 OLDŘICH A BOŽENA

Příběhu Oldřicha a Boženy věnuje Kosmas jeden odstavec ve XXXVI. kapitole první knihy kroniky.³⁰ Kníže Oldřich z řádného manželství neměl žádného potomka, ovšem *jakási žena jménem Božena, jež byla Křesinova*, mu porodila syna Břetislava, čímž vlastně zachránila přemyslovský rod před vymřením. Podle Kosmy se Oldřich s Boženou poprvé setkal v lese u studánky, kde jeho nastávající právě prala, a okamžitě se do ní zamiloval – zřejmě pro její krásu, kterou Kosmas popisuje pomocí hyperbolických přirovnání: *Bylať vzhledem vynikající, pleti bělejší než sníh, jemnější než labuť, lesklejší než stará slonová kost, krásnější*

²⁷ Neumann 1999, s. 78

²⁸ Třeštík 2008, s. 107

²⁹ *Kosmova Kronika česká* 1972, s. 25

³⁰ Tamtéž, s. 60.

než safír. Dále uvádí, že kníže nechal pro Boženu poslat a pojal ji v manželství, ačkoli své staré manželství nerozvázal, což bylo ale v té době zcela běžné (dle Kosmy tehdejší lidé *žili totiž jako hloupá hovada, majíce manželství společná*).

Přestože je příběh Oldřicha a Boženy v literatuře běžně chápán jako velmi romantický, v původním Kosmově pojetí z něj rozhodně můžeme vycítit silový přístup, který lze považovat za eroticky motivovaný únos navíc pravděpodobně již vdané ženy.³¹ Božena se Oldřichovi zalíbila, takže se rozhodl oddělit ji od jejího předchozího života, přičemž venkovská žena proti muži z vládnoucí rodiny těžko mohla uplatnit svou vůli, ať byla jakákoli.

Manželství Oldřicha, člena vládnoucího rodu Přemyslovců, a selské ženy Boženy neodpovídalo dobovým zvyklostem a s největší pravděpodobností muselo být společností odsuzované. Ale jelikož bylo třeba vysvětlit, kdo byla matka v kronice oslavovaného českého Achilla, tedy Břetislava, musel se Kosmas uchýlit i k popisu takové události, jako byl sňatek knížete s obyčejnou venkovskou ženou. Z textu je patrné, že se Kosmas snažil nerovný svazek ospravedlnit, a to hlavně hyperbolizovaným popisem Boženiny nesmírné krásy. Kromě toho dále píše, že Oldřichovo chování nebylo tehdy považováno za hřích, naopak bylo v té době *k veliké hanbě, jestliže muž žil, maje dosti na jedné ženě nebo žena na jednom muži*, což by se dalo rovněž považovat za jakési Kosmovo ospravedlnění Oldřichova činu.

Pravděpodobně právě proto, že se svazek Oldřicha a Boženy tak výrazně vymyká dobovému úzu, přišel Václav Flajšhans s názorem, že si Kosmas Boženu vymyslel a pouze převyprávěl normanskou pověst, se kterou se seznámil během svých studií v Lutychu. Jedná se o příběh o knížeti Robertovi a kožešnickově dceři Arlettě. Robert spatřil Arlettu, když prala prádlo u potoka, a zalíbila se mu, tak si ji vyžádal na noc. Arlettě se pak narodil syn Vilém, později známý jako Vilém Dobyvateľ. Pro kožešníka se ve středověké latině užíval výraz *crusinarius*, od čehož mohl Kosmas odvodit jméno Křesiny. Podobnost těchto pověstí je očividná, ale

³¹ Kosmas o Boženě uvádí, že byla Křesinova – mohla být tedy Křesinovou dcerou, nebo Křesinovou manželkou. Vzhledem k tomu, že Kosmas dále v souvislosti s příběhem o Oldřichovi a Boženě píše o tom, že muži měli tehdy běžně více manželek a stejně tak měly ženy obyčejně více manželů, lze předpokládat, že i Božena byla již vdaná, a to za Křesinu, stejně jako byl Oldřich již jednou ženatý. Další argument pro uvažování o Boženě jako o Křesinově manželce uvádí Josef Žemlička: Kosmas při popisu setkání hovoří o ženě (tedy *femina*), ne o dívce, jak by pravděpodobně užil v případě, kdyby Božena byla dosud svobodná. (Žemlička, Josef. *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. s. 155)

nemůže být rozhodujícím argumentem pro názor, že Božena vůbec neexistovala. Kosmas o ní píše jako o historické osobnosti, k roku 1052 zaznamenává její úmrtí, o kterém se zřejmě dozvěděl z análů. Dalším potvrzením je zakládací listina pro staroboleslavskou kapitolu – najdeme zde zmínku o daru knížete Břetislava boleslavským kanovníkům, který učinil *na paměť své matky Boženy*.³² Je zřejmé, že se Kosmas při sepisu událostí inspiroval normanskou pověstí, ovšem musel vycházet z reálného základu a je vysoce nepravděpodobné, že by si Oldřichovu neurozenou manželku vymyslel.

Kdy mohlo přibližně dojít k setkání Oldřicha a Boženy? V tomto případě je opět třeba vycházet z nejstaršího pramene o této události, tedy z *Kosmovy kroniky*. Kosmova kronika je psaná přísně chronologicky, všechny události jsou vždy zařazeny do určitého časového rámce. Příběh o Oldřichovi a Boženě Kosmas zařadil na konec XXXVI. kapitoly, ve které jinak popisuje, jak se v roce 1002 Oldřich vrátil do Čech v souvislosti s válkou s Poláky, úspěšně proti nim bojoval a následně nechal oslepit svého bratra Jaromíra. (Neuvádí ovšem explicitně, že by se Oldřich s Boženou seznámil téhož roku.) Stejně jako v mnoha jiných případech je i zde Kosmova datace velmi problematická, k válce s Poláky došlo ve skutečnosti v roce 1004 a výpravu nevedl kníže Oldřich, nýbrž král Jindřich II., a českým knížetem byl v té době Oldřichův bratr Jaromír, jak vylíčil saský kronikář Dětmar na základě svědectví saských účastníků výpravy do Čech.³³ Barbara Krzemieńska uvádí jako nejpravděpodobnější časový úsek, kdy mohlo dojít k seznámení Oldřicha a Boženy, dobu před rokem 1002. V té době Oldřich ještě nepředpokládal, že by se mohl stát českým knížetem, mohl si tedy bezstarostně vybrat ženu dle své libosti, tedy i z venkovského lidu, a mít syna, kterého by rod za právoplatného dědice neuznal.^{34 35}

Lokalizovat setkání Oldřicha s Boženou bohužel nelze, pokud bychom tedy vycházeli z nejstaršího, tedy Kosmova, pojetí příběhu. Dle Kosmy uviděl Oldřich Boženu u studánky, když se vracel z lovu skrze blíže neurčenou selskou ves. S prvním přesnějším místním určením se setkáváme až v *Kronice tak řečeného Dalimila*. Dle autora této kroniky spatřil

³² Krzemieńska, Barbara. *Břetislav I.: Čechy a střední Evropa v první polovině XI. století*. Praha: Garamond s.r.o., 1999. s. 105–106

³³ Třeštík, Dušan. *Počátky Přemyslovců: vstup Čechů do dějin: 530–935*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 461–462

³⁴ Českým knížetem byl v té době Oldřichův nejstarší bratr Boleslav III. a i kdyby Boleslav III. zemřel bez mužských potomků, byl by prvním v linii nástupnictví Oldřichův druhý bratr Jaromír. (Krzemieńska 1999, s. 115)

³⁵ Krzemieńska 1999, s. 109–115

Oldřich Boženu, když lovil v Postoloprtech.³⁶ *Kronika tak řečeného Dalimila* pochází z počátku 14. století, byla tedy napsána přibližně o dvě století později než *Kosmova kronika* a tři století po popisované události, proto ji nelze považovat za zcela směřodatnou v ohledu jakýchkoli nových informací. V 16. století na toto místní určení dále navazuje Václav Hájek z Libočan – ve své *Kronice české* píše, že se Oldřich s Boženou setkal ve vsi jménem *Opučna* poblíž Postolopr. Tuto ves podle Václava Hájka z Libočan poté přejmenovali na *Perúc*, neboť Božena se Oldřichovi zalíbila, když prala (tedy *perúc*).³⁷ Tato etymologická teorie je ovšem smyšlená a Václav Hájek z Libočan byl prvním, kdo zmínil ves Peruc v souvislosti s pověstí o Oldřichovi a Boženě, přestože počátky obce datujeme již do 12. století.³⁸ Josef Žemlička nevyklučuje Peruc jako možné místo, kde se Oldřich skutečně mohl po lovu setkat s Boženou, ale stejně tak mohlo k jejich setkání dojít na úplně jiném místě na hraně tehdejšího sídelního území se zeměpanským hvozdem (na příklad na Tetínsku, Žatecku, Kouřimsku nebo při styku Vltavy se Sázavou).³⁹ Navzdory těmto skutečnostem je Peruc s pověstí spojována dle lidové tradice dodnes, najdeme zde hned dvě hojně navštěvovaná místa: Oldřichův dub, kde podle tradice odpočíval kníže při lovu, a novodobou pseudogotickou Boženinu studánku nacházející se právě v místech, kde prý měla Božena podle pověsti prát a kde ji také Oldřich poprvé spatřil.

2.1.3 BŘETISLAV A JITKA

Zatímco o Oldřichovi a Boženě píše Kosmas pouze v jediném odstavci, příběh o tom, jak jejich syn Břetislav v roce 1021 unesl svou nastávající Jitku ze Schweinfurtu, vylíčil mnohem detailněji, věnoval mu téměř celou XL. kapitolu první knihy své kroniky.⁴⁰

V úvodu kapitoly píše Kosmas o Břetislavovi, který právě přešel z *dětského věku v jinošský a krácel od ctnosti ke ctnosti*. Kosmas chválí jeho krásu, sílu, moudrost a statečnost. Břetislav se z vyprávění dozvěděl o nesmírné kráse, ušlechtilosti a urozenosti Judity (Jitky) z rodu Babenberků, která se v té době vzdělávala v klášteře ve Schweinfurtu (Svinibrodu).

³⁶ *Dalimilova kronika* [online]. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2011. s. 63–64 [cit. 15. 3. 2022]. Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/36/98/64/dalimilova_kronika.pdf

³⁷ Hájek z Libočan, Václav. *Kronika česká*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1923. s. 206–207

³⁸ Název vsi Peruc vznikl z osobního jména Peruť ve významu Perutův dvůr. (Profous 1951, s. 346–347) První písemná zmínka o Peruci pochází z roku 1170 v souvislosti s Měškem z Peruce. (Anděl a kol. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Svazek III. Severní Čechy. Praha: Svoboda, 1984. s. 371–372)

³⁹ Žemlička 2005, s. 155–162

⁴⁰ *Kosmova Kronika česká* 1972, s. 68–70

Břetislav nejprve přemýšlel, jestli se jí má pokusit unést, nebo se o ni řádně ucházet. Rozhodl se raději *mužně jednat*, a tedy pokusit se o únos, neboť se nechtěl se svou prosbou sklánět před domyšlivými Němci. Břetislav se s vybranými muži vydal na cestu pod falešnou záminkou rychlé návštěvy císaře. Asi za sedm dní dorazili do kláštera ve Schweinfurtu, kde jim bylo nabídnuto pohostinství. Břetislav svým mužům již dříve poručil, aby nikomu neprozradili, kdo a odkud je, a aby se k němu chovali, jako by byl jedním z nich. Šťastnou náhodou byl právě svátek, při kterém dívky vycházely z klauzury a zvonily k nešporům v kostele. Břetislav toho využil, zmocnil se Jitky a s několika málo muži unikl, přičemž svým mečem přeťal tlustý řetěz v bráně kláštera (*a podnes je viděti přeťatý článek na důkaz té prudké rány*). Zbytek své družiny, která o plánovaném únosu nic netušila, nechal napospas klášterním strážcům, kteří Břetislavovy muže zajali a *jedněm oči vyloupali a nosy uřezali, jiným ruce a nohy uťali*. Po únosu jel Břetislav pozdravit otce Oldřicha a hned poté vyrazil i s nevěstou Jitkou na Moravu, kterou mu již předtím otec svěřil do moci.

Nabízí se otázka, proč Kosmas záznam o Jitčině únosu do své kroniky vůbec zařadil, jakožto kněz ho totiž s největší pravděpodobností musel považovat za hřích. Kdyby popis únosu vynechal, vyhnul by se šíření ne příliš lichotivých skutečností o vládnoucím rodu Přemyslovců. Stačilo by napsat o manželství Břetislava se vznešenou Jitkou, nemusely být zmiňovány okolnosti, za jakých ke sňatku došlo. To, že se únosu Jitky ve své kronice detailně věnuje, nasvědčuje tomu, že příběh o Břetislavovi a Jitce musel být v Čechách dobře známý a tradovaný, nebylo tedy možné ho zamlčet. Barbara Krzemieńska předpokládá, že Kosmas nečerpal z pouhé ústní pověsti, ale že při svém podrobném líčení musel vycházet z vyprávění v pevnější slovesné formě. Potvrzením toho, že se v té době v Čechách skutečně tradovala nějaká epická píseň či určitá forma epické pověsti o Břetislavovi a Jitce, může být denár Vladislava I. z doby kolem roku 1120 (tedy právě z doby, kdy byla psána i Kosmova kronika). Na této minci nalezneme výjev jezdce na koni, přičemž jezdec drží ženskou postavu. Tento výjev by s velkou pravděpodobností mohl zobrazovat právě únos Jitky budoucím knížetem Břetislavem I.⁴¹

Proč se Břetislav rozhodl Jitku unést? A proč si vybral právě ji? Podle Kosmy se Břetislav dozvěděl o Jitčině *neobyčejné kráse, ušlechtilosti a urozeném původu*, a proto vzplál *ohněm*

⁴¹ Krzemieńska 1999, s. 99–101

Venušíným, tedy zamiloval se do ní, ačkoli se s ní nikdy nesetkal. Ve skutečnosti to pochopitelně bylo trochu jinak.

Jitka pocházela z rodu Babenberků. Členové tohoto rodu patřili v té době k velmi významným a vlivným osobám v říši; jedna linie rodu ovládala bavorskou Východní marku, druhá linie bavorskou Severní marku. Mimo jiné byl rod spřízněn i s tehdejšími římskými králem Jindřichem II. Původním sídlem markrabat Severní marky byl právě hrad Schweinfurt, u kterého byl zřízen rodinný klášter, kde se v době únosu měla mladá Jitka vzdělávat a čekat na vhodnou nabídku k sňatku.⁴²

Jitka byla tedy pro Břetislava skutečně ideální nevěstou právě pro svůj původ, a především pro své příbuzenské svazky. Kromě toho mohl sňatkem s urozenou Jitkou zlepšit své postavení poznamenané svým narozením do nerovného svazku. Právě Břetislavův původ mohl být jedním z důvodů, proč nemohl být jejich sňatek domluven obvyklým způsobem, tedy prostřednictvím poselství a oficiálních jednání. Nějaká jednání ovšem proběhnout musela, neboť po únosu nebyl Břetislav pronásledován tehdejšími seniory rodu Babenberků, markrabím bavorské Východní marky Adalbertem. Adalbert se únos nesnažil pomstít, protože o něm pravděpodobně již předem věděl a patrně se sňatkem své neteře a následníka českého knížecího trůnu souhlasil, ale oficiální svolení kvůli Břetislavovu pochybnému původu dát nemohl. Únos byl tedy pro Břetislava nakonec jedinou možností, jak *výtečného sňatku* docílit. V raně středověké společnosti byla totiž unesená dívka pokládána za zneuctěnou a ztracenou čest ji mohl navrátit pouze manželský svazek. Nakonec bylo tedy nejlepší, když únos končil sňatkem, pokud dívčini příbuzní nic nenamítali. Únos Jitky tedy nebyl žádným romantickým gestem, Břetislav se svým otcem Oldřichem (který s největší pravděpodobností vše vymyslel a připravil) jím sledovali své politické zájmy, tedy spříznění s významnými osobami.⁴³

Na rozdíl od příběhu o Oldřichovi a Boženě je příběh Břetislava a Jitky Kosmou explicitně označen jako únos. Za únos ovšem lze bezpečně považovat obě události, nicméně každá z nich má výrazně odlišný charakter. Téměř s jistotou lze říci, že ani u jednoho z únosů nehrála velkou roli láska (a s vysokou pravděpodobností ji můžeme úplně vyloučit ze strany

⁴² Lutovský, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců: Díl III., Správa a obrana země (1012–1055): Od Oldřicha po Břetislava I.* Praha: Libri, 2008. s. 59–63

⁴³ Krzemieńska 1999, s. 92–101 a 121–129

ženy). Oldřich měl k únosu zřejmě erotický motiv, zatímco Břetislava motivovaly čistě politické důvody.

Kromě únosu zakusila Jitka během svého života i jiné příkoří, o němž nám kronikář Kosmas podává informace. V XIV. kapitole druhé knihy *Kosmovy kroniky* se dočteme, že syn Břetislava a Jitky, kníže Spytihněv II., nechal ihned po svém zvolení roku 1055 vyhnat ze země všechny osoby německé národnosti, a to včetně své vlastní matky Jitky. Kromě toho nechal tehdy vyhostit i abatyši kláštera u sv. Jiří, neboť ho *před drahným časem urazila jízlivými slovy*. Kdysi při stavbě hradeb kolem Prahy nechal totiž Spytihněv triumfálně shodit pec této abatyše do potoka Brusnice, protože pec překážela při stavbě hradební zdi. Abatyše to těžce nesla a neváhala Spytihněva *potupit uštěpačnými slovy*, která zůstala Spytihněvovi v paměti, a tak se abatyši po získání knížecího trůnu rozhodl za dávnou urážku okamžitě pomstít.⁴⁴

Naposledy se Kosmas zmiňuje o Jitce v XVII. kapitole druhé knihy kroniky a tentokrát ne příliš lichotivě. Kosmas zde píše o Jitce v souvislosti s její smrtí 2. srpna 1058 a uvádí, že se ke konci života vdala za uherského krále Petra Benátčana, a to k hanbě Spytihněvově i všech Čechů, aby se tak svému synovi pomstila za provedenou křivdu, tedy za vypuzení. Vratislav II., další z Jitčinych synů, nechal později přenést její ostatky do Čech a pochoval ji vedle svého otce Břetislava v tehdejším kostele sv. Víta, Václava a Vojtěcha.⁴⁵

2.2 TÝRANÍ NA LŠTĚNÍ

Jak bylo zmíněno v předchozí kapitole, v roce 1055 se po smrti Břetislava I. ujal trůnu jeho prvorozený syn Spytihněv. Napjaté vztahy nového knížete s jeho bratry vyústily útekem druhorozeného Vratislava do Uher. V Olomouci, odkud spravoval úděl svěřený otcem, zanechal Vratislav pouze svou těhotnou manželku. Spytihněv se poté zmocnil Moravy, Vratislavovu manželku zajal a převezl ji na hrad Lštění, kde ji podle Kosmy měl střežit hradební správce Mstiš. *Ten však ji nehlídal tak, jak by bylo slušelo na takovou paní, neboť každé noci její nohu okovem připoutával k své noze.*⁴⁶ V další kapitole Kosmas uvádí, že na přímělu biskupa Šebíře a dalších předáků se po měsíci tohoto krutého zacházení Spytihněv rozhodl bratrovu ženu propustit. Vystrojil jí průvod, aby se mohla vrátit ke svému manželovi

⁴⁴ *Kosmova Kronika česká 1972*, s. 96–98

⁴⁵ Tamtéž, s. 100.

⁴⁶ Tamtéž, s. 98.

do Uher. Bohužel byla zřejmě ve vysokém stadiu těhotenství, dle Kosmy si *pospíchajíc na cestě* poškodila dělohu a do tří dnů zemřela.⁴⁷

Vratislav byl velmi zarmoucen smrtí své manželky, která byla dle Kosmy *nejkrásnější mezi ženami*. Ovšem poměrně brzy si v Uhrách za první choť našel náhradu. Zřejmě v roce 1057 se oženil s dcerou uherského krále Ondřeje I. Adleitou.⁴⁸ *Byla to dívka již pro lože manželské dospělá, velmi sličná, mnohým ženichům svým jsouc nadějí budící závist.*⁴⁹ Podle Kosmy se do ní Vratislav zamiloval, jakmile ji uviděl, a král Ondřej I. jejich lásce nebránil. Již v roce 1062 ovšem zemřela i Adleita. Vratislav se toho roku oženil potřetí, a to se sestrou polského knížete Boleslava II. Svatavou, která se později po Vratislavově boku stala první českou královnou.⁵⁰

2.3 TRESTY, MSTY A MRZAČENÍ

Vratislav Mstišovi týrání manželky pochopitelně neodpustil. V roce 1061 pozval Mstiš, v té době správce hradu Bíliny, knížete Vratislava k vysvěcení kostela sv. Petra v bílinském podhradí. Vratislav pozvání přijal a po vysvěcení kostela biskupem Šebířem se účastnil i hostiny na Bílině. Právě při hostině se Mstiš od biskupa dozvěděl, že mu Vratislav odebral správu hradu. Mstiš tak pochopil, že Vratislav na trýznění své první manželky doposud nezapomněl, a s pomocí biskupa v noci raději opustil hrad. Jak uvádí Kosmas (*Kosmova kronika* 1972, s. 103), *kdyby z hradu neodjel, jistě by byl pozbyl očí i nohy své, kterou kdysi připoutával k noze choti knížete.*⁵¹

Mstišovi se tedy podařilo násilnému trestu uniknout. V Kosmově kronice se ovšem dozvídáme o mnoha jiných případech, kdy provinilci takové štěstí neměli. Ponižující praktiky, jako oslepení, uřezání končetin, nosu nebo kastrace nebyly výjimečné. Tímto způsobem byli často mrzačeni lidé, kteří se dopustili zrady panovníka, ale jednalo se také o účinný nástroj pro vyřazení protivníka při nástupnických bojích, prostředek vykonání msty nebo jednoduše způsob dokázání mocenské převahy.

⁴⁷ *Kosmova Kronika česká* 1972, s. 99

⁴⁸ Bláhová, Marie, Frolík, Jan, Profantová, Naďa. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek I., Do roku 1197. Praha: Paseka, 1999. s. 411

⁴⁹ *Kosmova Kronika česká* 1972, s. 99

⁵⁰ *Velké dějiny země Koruny české* 1999, s. 417–418

⁵¹ Žemlička 2005, s. 132–133

Při nástupnických bojích mnoho zakusil kníže Jaromír. Roku 999 či krátce poté ho nechal jeho bratr Boleslav III. vykastrovat.⁵² Přesto se v roce 1004 Jaromír s pomocí římského krále Jindřicha II. ujal vlády. Sesadil ho až v roce 1012 jeho druhý bratr Oldřich. Jaromír byl poté na císařův rozkaz odvezen do Utrechtu, ovšem po roce ho císař předal Oldřichovi, který ho uvěznil v Lysé nad Labem, kde Jaromír strávil dvacet jedna let. Roku 1034 se situace krátce obrátila ve prospěch Jaromíra; z vězení ho povolal císař Konrád a ustanovil ho českým knížetem, naopak Oldřicha nechal uvěznit. Po určité době císař Oldřicha propustil pod podmínkou, že se bude o vládu v Čechách dělit s bratrem Jaromírem. Oldřich nechal místo toho Jaromíra oslepit a znovu ho uvěznil v Lysé nad Labem. V listopadu roku 1034 ovšem kníže Oldřich umírá, a tak na jeho místo opět nastupuje Jaromír. Brzy se knížecího stolce ovšem dobrovolně vzdal, a to ve prospěch Oldřichova syna Břetislava. Jaromírův příběh skončil v roce 1035, kdy na něj Kochan, jeden z předáků rodu Vršovců, poslal svého kata.⁵³ Kosmas tuto událost popisuje ve XLII. kapitole první knihy kroniky: *...když onen slepec, sedě na záchodě v hodině noční, vyprazdňoval břich, proklál ho (kat) ostrým oštěpem zezadu až do útrob břišních. A tak spravedlivý muž, kníže Jaromír, zemřel jako mučedník Boží...*⁵⁴

S knížetem Jaromírem je spojován ještě jeden příběh plný násilí, vylíčený v XXXIV. kapitole první knihy *Kosmovy kroniky*.⁵⁵ Podle Kosmy nebyli Vršovci spokojeni s tím, že by jim po oslepení a uvěznění knížete Boleslava III. měl vládnout Jaromír (Kosmas ho nesprávně považuje za Boleslavova syna). Vršovci v čele s Kochanem přišli s Jaromírem na lovecké místo Veliz a tam posilnění vínem Jaromíra svlékli, svázali a připoutali za ruce a nohy k zemi a skákali přes něj na koních. Když to viděl služebník knížete Hovora, ihned pospíchal do Prahy, kde vše vylíčil Jaromírovým přátelům. Ti dorazili na Veliz, rozehnali Vršovce a našli Jaromíra *zle od much poštipaného a polomrtvého ... zachránili ho a dovezli na voze do hradu Vyšehradu*. Za záchranu knížete si Hovora vysloužil hodnost lovčího příslušící ke dvoru Zbečnu, kterou *od té doby až dosud drží v pokoleních jeho potomci*.

Je opět otázkou, do jaké míry lze důvěřovat Kosmovu líčení události. Především časové zařazení příběhu je problematické, dle Lutovského ho jen opatrně můžeme zasadit mezi

⁵² Sám Boleslav III. byl později (roku 1003) oslepen a uvězněn polským knížetem Boleslavem Chrabrým, který se poté na krátko ujal vlády v Čechách. (Třeštík, Čechura, Pechar 2001, s. 162–163)

⁵³ Třeštík, Dušan, Čechura, Jaroslav, Pechar, Vladimír. *Králové a knížata zemí Koruny české*. Praha: Rybka, 2001. s. 164–171

⁵⁴ *Kosmova Kronika česká 1972*, s. 74

⁵⁵ Tamtéž, s. 57–58.

smrt Vladivoje a návrat Boleslava III. z bavorského vězení, tedy na samý počátek roku 1003 (v tom případě by ovšem bylo nemožné, aby byl Jaromír v zimě poštípaný od much). Umístění události na vrch Velíz nad dnešní obcí Kublov v okrese Beroun není nepravděpodobné. V sedle pod kopcem později vyrostla kaple, kterou měl na místě svého utrpení nechat postavit právě kníže Jaromír roku 1005 z *vděčnosti za ochránění života*, ale jednoznačně je kaple doložena až po roce 1034, tedy za vlády Břetislava I. Kaple byla zřejmě součástí loveckého dvoru s menším významem, než mělo blízké Zbečno. Pravděpodobně na místě starší kaple byl v polovině 13. století vystavěn gotický kostel sv. Jana Křtitele, který se do dnešních dní dochoval ve své novověké přestavbě. Jižně od kostela byl nalezen raně středověký hřbitov datovaný do 11. a 12. století.⁵⁶

Jako příklad trestu zmrzačením za zradu knížete lze uvést příběh Prkoše, správce hradu Bíliny, který se při válce se Sasy nechal podplatit, aby dostatečně nebránil, co mu bylo knížetem svěřeno. Břetislav I. mu za to dal *vylopouti oči, utíti ruce i nohy a hoditi ho do hlubin řeky*.⁵⁷

Roku 1108 byl zraku a mužství za zradu knížete zbaven také jakýsi Neuša, přítel Vršovce Mutiny. Když totiž kníže Svatopluk odjížděl do Uher, svěřil správu země Vackovi a Mutinovi. Při nepřítomnosti knížete vpadl do Čech syn Vratislava II. Bořivoj s Poláky. Vacek prý *zpozoroval, že jeho druh Mutina nebojuje statečně a že se nestaví mužně na odpor nepřátelům*, a proto se domníval, že Bořivoj do Čech vpadl na Mutinovu radu. Vše oznámil Svatoplukovi, který Mutinu po svém návratu do země nechal popravit, přičemž zajal jeho syny a náležitě potrestal i zmíněného Neušu, který se pokoušel o útěk.⁵⁸ Svatopluk se tehdy nakonec rozhodl povraždit celý rod Vršovců, což bude blíže popsáno v následující kapitole.

Ponižujícími tresty končily i boje o moc mezi Přemyslovci roku 1110. Po smrti knížete Svatopluka roku 1109 se objevili tři kandidáti na knížecí stolec: synové Vratislava II. Bořivoj a Vladislav a vedle nich Svatoplukův bratr Ota Olomoucký. Z bojů vyšel vítězně Vladislav I., který si (prostřednictvím peněžní úplaty) získal podporu římského krále Jindřicha V. Po nastolení Vladislavovy vlády následovaly chvíle msty.⁵⁹ Kromě toho, že byli Bořivojovi

⁵⁶ Lutovský, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců: Díl II., Léta krize a obnovy (972–1012): Od Boleslava II. po Jaromíra*. Praha: Libri, 2007. s. 181–185

⁵⁷ *Kosmova Kronika česká 1972*, s. 93

⁵⁸ Tamtéž, s. 166–168.

⁵⁹ *Žemlička 2005*, s. 93

přívrženci *zbaveni zraku a statků*, byl dopaden i zřejmě *starší v hradu Praze* jménem Přivitan, *jemuž byl na záda přivázán veliký prašivý pes, opojený zkyslou jíchou, a on pak byl popaden za vousy a voděn třikrát okolo tržiště za štěkotu psa, který pokálel svého nosiče ... a před očima celého trhu byly mu na špalku uřaty vousy a byl vypověděn do Polska do vyhnanství.*⁶⁰

2.4 VRAŽDY

Ani motiv vraždy není v *Kosmově kronice* výjimkou. Nalezneme zde několik případů, kdy vyřizování účtů skončilo vraždami jednotlivců, ale i vyvražděním celých rodů.

Na tomto místě je nutné připomenout Kosmův pohled na vraždy tvořící světce, o nichž bude blíže pojednáno v následujících kapitolách vycházejících z legend. O vraždě sv. Ludmily se Kosmas vůbec nezmiňuje. Zavraždění sv. Václava věnuje XVII. kapitolu první knihy.⁶¹ Zřejmě kvůli bratrovraždě se Kosmas vyjadřuje velmi negativně o Boleslavovi I. Podle něj byl *bezbožný, násilný a krutější než Herodes*. V souvislosti s touto charakteristikou uvádí v XIX. kapitole první knihy kroniky příběh další vraždy spáchané Boleslavem. Když se Boleslav rozhodl vystavět u řeky Labe hrad *podle římského způsobu*,⁶² jeho muži protestovali – nevěděli totiž, jak takovou zeď postavit, neboť nikdy dříve nic takového nestavěli. Mezi Boleslavem a jeho lidmi zřejmě došlo k nedorozumění a Boleslav ve vyostřeném konfliktu usekl hlavu jednomu ze starších mužů. Ostatní se poté podle Kosmy zalekli a ihned prosili knížete o odpuštění. Nakonec na Boleslavovo přání vystavěli hrad s vysokou zdí, který podle jeho zakladatele nazvali Boleslav.⁶³

Sv. Vojtěchovi se Kosmas věnuje v několika kapitolách první knihy. Jeho mučednickou smrt v Prusích zmiňuje ve XXXI. kapitole, blíže ji ale nepopisuje.⁶⁴ V souvislosti s líčením

⁶⁰ *Kosmova Kronika česká 1972*, s. 179

⁶¹ Tamtéž, s. 35–36.

⁶² Slovní spojení *podle římského způsobu* v raném středověku znamenalo skutečnou kamennou hradbu zděnou na maltu – hradbu, kterou středoevropské prostředí přejalo jako antické dědictví. Kosmovo líčení bylo v tomto případě alespoň částečně archeologicky potvrzeno. V roce 1993 se ve Staré Boleslavi podařilo archeologům objevit část hradby vybudované z velkých pískovcových bloků, zčásti spojených maltou. Tuto hradbu archeologové datují do 10. století; jedná se tedy o nejstarší zděné opevnění u nás, vybudované *podle římského způsobu*, které muselo být i v Kosmově době ojedinělé. Kosmův údaj ovšem není zcela pravdivý, protože hrad byl pravděpodobně založen už knížetem Spytihněvem I. na počátku 10. století. Boleslav ho možná nechal přestavět, dal mu své jméno, ale především nechal nahradit starší opevnění zmíněnou novou kamennou hradbou. (Lutovský, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců: Díl I., Zrození státu (872–972): Od Bořivoje I. po Boleslava I.* 2. vydání. Praha: Libri, 2009. s. 162–171)

⁶³ *Kosmova Kronika česká 1972*, s. 37–38

⁶⁴ Tamtéž, s. 53.

Vojtěchova života píše ve XXIX. kapitole o zavraždění jeho bratrů na Libici. Kosmas uvádí, že k přepadení došlo v roce 995, když biskup Vojtěch odjel do Říma. Předáci, kteří tehdy vládli místo knížete Boleslava II., se prý jednoho svátečního dne vloupali do hradu Libice, dobyli ho, pobili všechny muže i ženy, tedy i všechny Vojtěchovy bratry s jejich potomky.^{65 66} Podle Brunovy legendy *Nascitur purpureus flos* nepřátelé oblehli hrad v předvečer svátku sv. Václava a ve svátek pokračovali v dobývání pevnosti – k události tedy došlo 27. a 28. září 995. Bruno z Querfurtu barvitě líčí neštěstí, které se tehdy událo: *Pobořený hrad podlehl občanské válce, rodiny byly roztrhány bědným vyhnanstvím, všechny statky padly do rukou nepřátel. Proudem se řinuly slzy žen, mrtvé tváře dětí ztuhly, zamýšlení duchovní stáli tiše se sepjatýma rukama.* Podle Bruna byli Vojtěchovi bratři oklamáni – byla jim dána naděje na přežití, a tak se dobrovolně vzdali, vyšli z kostela, kde se skrývali, načež je nepřátelé popravili.⁶⁷

Vražďení na Libici roku 995 bylo historiky dlouho považováno za klíčovou událost státoporného procesu, při kterém došlo k vyvrcholení dlouholetého napětí mezi rody Přemyslovců a Slavníkovců, s čímž nelze s vývojem historického poznání jednoznačně souhlasit. Michal Lutovský a Zdeněk Petráň starší názory vyvrací v publikaci *Slavníkovci: mýtus českého dějepisectví*.⁶⁸ Jako Slavníkovce (dle Lutovského a Petráně poměrně nešťastně) označujeme Slavníka a jeho syny. Slavník a jeho syn Soběslav byli Boleslavem I. vybráni jako správci území ovládaného hradišti Libice a Malín, a to z důvodu příbuzenského vztahu. Jako důležité svědectví jejich příbuzenství považujeme oslovení biskupa Vojtěcha v prologu Kristiánovy legendy *nejdražší synovče (nepos carissime)*,⁶⁹ přičemž předpokládáme, že autor legendy Kristián byl synem Boleslava I., a tedy Přemyslovec.⁷⁰ Dlouho se předpokládalo, že z přemyslovského rodu pocházela Slavníkova matka

⁶⁵ *Kosmova Kronika česká 1972*, s. 50–51

⁶⁶ Při vyvraždění Slavníkovců byli zabiti pouze čtyři Vojtěchovi bratři. Nejstarší Soběslav se roku 995 připojil k tažení císaře Oty III. proti pohanským Slovanům. Následující léta pobýval v Polsku a roku 1003 se účastnil tažení Boleslava Chrabrého do Prahy, které vyústilo v polskou nadvládu nad Čechami. Soběslav zemřel při bojích proti vojsku římského krále Jindřicha II., který roku 1004 vtrhl do Čech s cílem dosadit na knížecí stolec Jaromíra. (Lutovský a Petráň 2005, s. 142–143) Vražďení v Libici roku 995 nebyl přítomen ani Vojtěchův nevlastní bratr Radim (Gaudencius), jehož smrtí roku 1006 došlo definitivně k vymření Slavníkovců. (Žemlička 2005, s. 44)

⁶⁷ *Brunova vojtěšská legenda Nascitur purpureus flos in Slavníkovci ve středověkém písemnictví 1987*, s. 167–169

⁶⁸ Lutovský, Michal a Petráň, Zdeněk. *Slavníkovci: mýtus českého dějepisectví*. 2. vydání. Praha: Libri, 2005. 173 s.

⁶⁹ Slovo *nepos* lze přeložit více způsoby – jako *synovec, vnuk, strýc*, ale i obecně *příbuzný*.

⁷⁰ Více o Kristiánovi v úvodu kapitoly týkající se ludmilské a václavské hagiografie (s. 30–31).

Střezislava, ale Třeštík i Lutovský a Petráň považují za pravděpodobnější, že s Přemyslovci byli příbuzní předci Slavníka, Vojtěchova otce.⁷¹ Podle Třeštíka mohl být Slavníkův otec synem nějakého neznámého bratra či sestry Bořivoje I.⁷²

Historiky nebyla dosud spolehlivě zodpovězena otázka, proč k útoku na Libici v roce 995 došlo. Pokud by k přemyslovskému rodu patřila Střezislava, bylo by vcelku pravděpodobné, že po její smrti roku 987, a tedy po přerušení pout mezi Přemyslovci a Slavníkovci, mohlo narůstat napětí a neshody mezi oběma rody. Pokud byl ale s Přemyslovci vzdálenějším způsobem příbuzný Slavník, tak podle Lutovského a Petráně neexistují doklady žádného napětí či nepřátelství.⁷³ Josef Žemlička uvádí jako možný zdroj napětí mezi rody možnost kladení určitých nároků Slavníkovců k účasti na vládní moci vzhledem k příbuzenství, přičemž tyto nároky patrně nebyly uspokojeny zvolením Vojtěcha do úřadu českého biskupa.⁷⁴

Lutovský a Petráň upozorňují, že útočníci nepochybně cíleně využili dobu, kdy byla část slavníkovské posádky mimo Čechy – Soběslav se tehdy účastnil císařského tažení. Tato skutečnost nasvědčuje tomu, že byl útok proveden menší skupinou bojovníků, ne vojskem přemyslovského knížete. Kdyby za přepadením stál Boleslav II., v té době navíc indisponovaný nemocí, určitě by cílil na vyvraždění celé větve rodu v čele se Soběslavem. Předpokladu, že byl útok proveden menší skupinou, odpovídá prostý motiv, a to bohatství Slavníkovců a jejich hradů Libice a Malín ležících na obchodní cestě. Hlavním cílem loupežného přepadení mohly být stříbrné denáry z libické a malínské mincovny, ale také zlato vytěžené z řek a potoků na slavníkovském panství.⁷⁵ Jiným možným důvodem přepadení mohl být rovněž incident popisovaný ve vojtěšských legendách, kdy u sebe Vojtěch schovával cizoložnici, kterou chtěli příbuzní jejího manžela dle zvykového práva za trest popraviti. Podle legendy *Est locus koneckonců jeden z bojovníků snažících se získat cizoložnici Vojtěchovi vyhrožoval: ...nebude-li nám ta cizoložnice rychle vydána, máme tvé bratry a na jejich ženách, potomcích a majetku pomstíme tu špatnost.*^{76 77} K takové pomstě

⁷¹ Lutovský a Petráň 2005, s. 45–49 a 131–133

⁷² Třeštík 1998, s. 421–424

⁷³ Lutovský a Petráň 2005, s. 134

⁷⁴ Žemlička 2005, s. 43

⁷⁵ Šrein, Šťastný, Šreinová, Králová, Starý. *Zlato! Příčina vyvraždění Slavníkovců in Slavníkovci v českých dějinách*. Praha: Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kutná Hora, 2007. s. 150–164

⁷⁶ *Canapariova legenda Est locus in Slavníkovci ve středověkém písemnictví* 1987, s. 136–137

⁷⁷ Lutovský a Petráň 2005, s. 138–141

zřejmě skutečně došlo, přestože cizoložnice byla příbuzným svého manžela nakonec vydána kvůli podplacenému zrádci, který odhalil její úkryt v klášteře sv. Jiří. Motiv pomsty Vojtěchovi v kombinaci s touhou po bohatství Slavníkových synů se jeví jako nejpravděpodobnější důvod k přepadení Libice.

Historikové tradičně usuzují, že za přepadením Libice stáli Vršovci. Podkladem pro toto tvrzení je zmínka na samém konci první knihy *Kosmovy kroniky* o tom, že na Vršovce sv. Vojtěch vložil klatbu.⁷⁸ Mohlo ale jít i o jiný rod. Nelze tvrdit, že za přepadením Libice stáli pouze Vršovci a že příčinou vyvraždění Slavníkovců byla jen krevní msta způsobená azylem, který Vojtěch poskytl cizoložnici. Ovšem podle Dušana Třeštíka si sám sv. Vojtěch zavraždění bratrů a vydrancování Libice zdůvodňoval právě *konfliktem o kostelní azyl* a také to tak popsal biskupu Notkerovi.⁷⁹

Vršovci byli opravdovým českým rodem, který bývá uváděn jako příklad rané šlechty a se kterým si Přemyslovci vzájemně působili nesnáze včetně násilností a vražd. Příslušníkům Vršovců přičítá Kosmas některé vraždy přemyslovských knížat. Jak bylo uvedeno výše, možná měli na svědomí vyvraždění Slavníkovců. V předchozí kapitole bylo také zmíněno, jak Vršovci na Velizi trýznili knížete Jaromíra, na nějž v roce 1035 vůdce rodu Kochan dokonce poslal svého kata, aby ho potupně zavraždil. Vraždu Břetislava II. roku 1100 měli dle Kosmy na svědomí rovněž Vršovci, konkrétně Božej a Mutina, na jejichž radu jakýsi Lork probodl knížete mečem.⁸⁰ Také vrah knížete Svatopluka byl prý poslán příslušníky tohoto rodu. Podle Kosmy došlo k vraždě 21. září 1109 v Polsku, kdy bojovník poslaný *od Jana, syna Čestova, z rodu Vršovců* zavraždil knížete házecím kopím.⁸¹

Na druhé straně, Přemyslovci se pokusili o vyvraždění Vršovců, a to celkem třikrát. Poprvé roku 1003, k čemuž nám Kosmas zanechal pouze strohou zprávou, na rozdíl od kronikáře Dětmara z Merseburku. Díky Kosmovi ale víme, že šlo o vyvraždění Vršovců, Dětmar totiž píše pouze o *předácích*. Boleslav III. v předvečer masopustního úterý, tedy 9. února roku 1003 pozval Vršovce na hostinu, kde je nechal povraždit, přičemž prý sám rozpůlil lebku svého zetě.^{82 83} Tato událost vyvolala v Čechách zděšení. Proto zakročil polský kníže

⁷⁸ *Kosmova Kronika česká* 1972, s. 74

⁷⁹ Třeštík, Dušan. *Proč byli zavražděni Slavníkovci?* in *Slavníkovci v českých dějinách* 2007, s. 13–19

⁸⁰ *Kosmova Kronika česká* 1972, s. 155–156

⁸¹ Tamtéž, s. 173–174.

⁸² Dětmar z Merseburku. *Kronika*. Praha: Argo, 2008. s. 149

⁸³ *Kosmova Kronika česká* 1972, s. 64

Boleslav Chrabrý – Boleslava III. také pozval na hostinu do Krakova, kde ho zajal, oslepil a uvěznil, načež se sám nakrátko ujal vlády v Čechách.^{84 85}

Podruhé došlo k vyvraždění Vršovců roku 1014, o čemž nám opět podává zprávu kronikář Dětmar. Podle něj dal tehdy kníže Oldřich povraždit Božeje *a mnoho dalších*.⁸⁶ Většina historiků se přiklání k názoru, že byli vražděni především Vršovci.⁸⁷

Potřetí o vyvraždění rozhodl kníže Svatopluk v roce 1108. Předcházela tomu domnělá zrada Mutiny z rodu Vršovců, jednoho z pověřených správců země během nepřítomnosti knížete. Podle Kosmy při shromáždění předáků na východočeském hradě Vraclavi, kde vraždění započalo, pronesl Svatopluk nejprve řeč, ve které celému rodu Vršovců vytkl jejich dřívější činy a kterou uvedl těmito patetickými slovy: *Všem nám odporný rode a bohům protivné plémě, ničemní synové Vršovici, našeho rodu domácí nepřátelé!*⁸⁸ Po Svatoplukově projevu byl na jeho pokyn Mutina zabit. Dále byli zajati Mutinovi synové a Mutinův přítel Neuša byl po neúspěšném pokusu o útěk zbaven zraku i mužství, jak bylo zmíněno v předchozí kapitole. Následně se Svatopluk rozhodl k povraždění celého rodu *bez rozdílu věku a beze všeho odkladu*. Kníže tehdy dokonce slíbil vysokou odměnu tomu, kdo zabije Božeje a jeho syna Bořuta. K jejich zavraždění došlo na Libici a jejich těla byla bez pohřbu a bez rakve vhozena nahá do jámy. Mnozí členové rodu byli popraveni na tržištích, někteří byli sťati na Petříně, mnoho jich bylo zabito v domech a na ulicích. Kosmas s lítostí popisuje, jak zemřeli Mutinovi synové, jejichž potupnou vraždu viděl na tržišti: *Byli to hodní hošící, v tváři sliční, na pohled líbezní, jakých by ani bystrý umělec v bílé slonovině, ani malíř na stěně nedovedl vypodobiti. Neboť jsme je viděli, jak byli žalostivě vlečeni na tržiště, a slyšeli, jak častokrát volali: „Máti má, máti má“ až je oba krvavý kat, jako prasátka je drže v podpaží, podřezal nožem.*⁸⁹ Ani třetí vyvraždění rodu ovšem nebylo důsledné, někteří příslušníci rodu zůstali naživu a ukryli se.

V XL. kapitole druhé knihy *Kosmovy kroniky* je vylíčena vražda jakéhosi Benedy, který prý kdysi Kosmovi neznámým způsobem urazil Vratislava II. Když v roce 1088 král Vratislav táhl do Srbska, dozvěděl se, že Beneda pobývá u míšeňského biskupa Benna. Vratislav pro něj

⁸⁴ *Kosmova Kronika česká* 1972, s. 57

⁸⁵ *Velké dějiny zemí Koruny české* 1999, s. 353–354

⁸⁶ Dětmar z Merseburku 2008, s. 213

⁸⁷ *Velké dějiny zemí Koruny české* 1999, s. 359

⁸⁸ *Kosmova Kronika česká* 1972, s. 167

⁸⁹ Tamtéž, s. 169.

nechal poslat na hrad Míšeň, aby k němu přišel pod zárukou bezpečnosti. Když spolu byli sami, Vratislav mu Istí sebral meč. Beneda se ale nenechal zajmout tak snadno – vytrhl meč Vratislavovu komorníkovi Vítu Želibořici a *přetal mu bedra uprostřed*, dále třikrát poranil krále, přičemž Vratislav mu prý nezasadil ani jedinou ránu. Až předáku Kukatovi se podařilo Benedu zabít. Vratislavovi ale Benedova smrt nestačila: *aby se jaksí ještě na mrtvém vymstil, kázal ho přivázati za nohy koni k ocasu a tak sem a tam vláčeti po trní*.⁹⁰

Jiná krutá vražda, která stojí za zmínku, je popsána v XLIV. kapitole druhé knihy *Kosmovy kroniky*. Když v roce 1091 táhl Vratislav II. se svým synem Břetislavem proti svému bratru Konrádovi na Moravu, dorazili k hradu Brnu, který měli obléhat. Když se rozdělovala místa pro postavení stanů jednotlivých předáků, jeden z nich, Zderad, podle Kosmových slov *učinil na mladého Břetislava hanlivou narážku*, ať si prý Břetislav postaví stan u řeky, když si v létě rád hraje a koupá se v řece. Narážel tím na nedávnou příhodu ze Saska, kdy na Břetislavův tábor zaútočili nepřátelé právě, když se Břetislav koupal v řece. Tato posměvačná poznámka musela Břetislava pochopitelně urazit. Podle Kosmy to prý Břetislava bolelo tak, *jako kdyby mu byl jedem kalený šíp poranil srdce*, načež *smutně odešel do tábora*. Ještě tu noc tajně poslal ke svému strýci Konrádovi a prosil ho o radu. Konrád mu odpověděl, aby se pomstil (*nedbati té věci nebylo by chvalitebné*), protože prý věděl, že Vratislav proti němu táhne právě na Zderadovu radu. Ráno Břetislav poslal pro Zderada s falešnou záminkou tajné porady. Při setkání mu nejprve vše slovně vyčetl, načež na něj na smluvené znamení zaútočili Břetislavovi muži, kteří ho surově ušlapali kopyty svých koní a rozbodali svými kopími.⁹¹

Ve IV. kapitole třetí knihy kroniky píše Kosmas o násilném křtění Židů a zabíjením těch, kteří křest odmítali. Podle Kosmy se těchto násilností na Židech dopouštěli lidé, kteří se roku 1096 účastnili náboženských poutí do Jeruzaléma. Osmý pražský biskup Kosmas se těmito praktikám pokoušel marně bránit. V další kapitole se dočteme o jiném násilném přístupu vůči Židům, kteří se pokoušeli tajně stěhovat svůj majetek do Polska a Uher. Břetislava II. velmi popudilo, že stěhují bohatství pryč z jeho země, a tak poslal svého komorníka s několika bojovníky, aby Židy *od hlavy až k patě obrali*. Komorník nejprve promluvil jménem knížete k představeným řečených Židů: *Zplozený z kurvích synů, ty národe*

⁹⁰ *Kosmova Kronika česká 1972*, s. 125–127

⁹¹ Tamtéž, s. 130–133.

izmahelitský ... Z Jeruzaléma žádné jste s sebou nevzali jmění ... Bez groše přišli jste k nám, bez groše jděte, kam chcete! Na to začalo rabování židovských domů, přičemž Židům bylo ponecháno pouze obilí, aby se uživil. Podle Kosmy bylo tehdy Židům sebráno tolik peněz, že *tolik bohatství nebylo ani ze zapálené Tróje.*⁹²

2.5 NÁSILÍ VE VÁLCE

V *Kosmově kronice* se dočteme o mnoha válkách a bojích, ať už se jedná o války mytické nebo o střety historicky doložené. Ve válkách je pochopitelně pácháno mnoho násilí jak na bojovnících na bitevním poli, tak na civilním obyvatelstvu a Kosmas se nezdráhá tyto hrůzy popisovat. Z množství válek a vojenských tažení popsanych v kronice jsou v této kapitole zmíněny pouze některé události a činy, které mě z různých důvodů zaujaly.

Za zmínku určitě stojí některé okolnosti provázející luckou válku, kterou Kosmas popisuje v první knize kroniky. Lucká válka byla svedena mezi Čechy, v čele s knížetem Neklanem, a Lučany (Žatčany), v čele s knížetem Vlastislavem. Při přípravě na válku nechal Vlastislav rozkázat, aby každý, *kdo výškou těla přesahuje míru meče*, šel bojovat a ten, kdo by nešel tak rychle, jak bylo rozkázáno, *má býti bez milosti mečem pokutován*, tedy stát. V motivační řeči ke svým bojovníkům dále přísahá, že dá matkám místo nemluvnat přikládat k prsům štěňata.⁹³ Na straně Čechů zase motivoval své vojáky druhý nejmocnější muž po knížeti Tyr, kterého Neklan požádal, aby oblékl jeho zbroj a předstíral, že je knížetem: *Oni bojují za slávu nemnohých, my zápasíme za vlast, za svobodu lidu i svou a za poslední spásu ... Půjde o horší věci nežli smrt: oni znásilní vaše manželky před vašima očima, v klínech jim nemluvnata mečem pobijí a ke kojení jim dají štěňata.*⁹⁴ Tyr v boji zahynul, přesto nakonec zvítězili Čechové, načež zpusťovali zemi Lučanů, rozbořili jejich hrady a vypalovali vesnice. Neklan se ovšem rozhodl ušetřit Vlastislavova syna, kterého dal vychovat na nově vystavěný hrad Drahúš srbskému rodáku Durynkovi, který byl dle Kosmy *nad každou šelmu ukrutnější*. Tento *druhý Jidáš* totiž Vlastislavova syna zavraždil – usekl mu hlavu a donesl ji Neklanovi očekávaje odměnu. Kníže se ohavného daru zhrozil a *za odměnu* dal Durynkovi vybrat ze tří

⁹² *Kosmova Kronika česká 1972*, s. 145–148

⁹³ Tamtéž, s. 26–27.

⁹⁴ Tamtéž, s. 29–30.

způsobů sebevraždy. Durynk se nakonec oběsil provazem na vysoké olši, která byla prý od té doby nazývána olší Durynkovou.⁹⁵

Na začátku druhé knihy se dozvídáme o tažení Břetislava I. do Polska v roce 1039. Při přípravě na válku nechal prý Břetislav po Čechách nosit lýčený provaz na výstrahu, aby každý, kdo by přišel do vojenského tábora pozdě, věděl, že bude takovým provazem oběšen na šibenici. Nacházíme zde tedy obdobný motiv výhružky smrtí vojákům jako u lucké války ze strany Vlastislava. V Polsku v té době nebylo panovníka, proto se Břetislavovi dařilo postupovat téměř bez odporu Poláků. Kosmas popisuje, jak byly vsi hubeny vraždami, loupežemi a požáry. Když prý došli k hradu Hedči, jeho obyvatelé se vzdali a prosili Břetislava, *aby je pokojně i s jejich dobyt看em a ostatním majetkem převedl do Čech*. Břetislav jim vyhověl, přivedl je do Čech a dal jim část lesa Črnína. Jednoho z přesídlenců ustanovil za správce a soudce a nařídil, *aby se spravovali právem, jež mívali v Polsku*. Od té doby se prý tito lidé nazývají Hedčané.⁹⁶ Břetislav ve skutečnosti usadil Hedčany na dvou místech, a to v Hedčanech ve východních Čechách a v Hedčanech u Rakovníka, kde ležel i Kosmou zmíněný les Črnín. Stejným způsobem měly vzniknout i Krusičany poblíž Neveklova, které byly nazvané podle svých obyvatel z hradského okruhu Krušvice.⁹⁷

Přesuny obyvatelstva v raném středověku byly ve střední a středovýchodní Evropě velmi rozšířené. Vznikaly tak *přesídlenecké osady*, jejichž součástí byly i osady válečných zajatců. Příběh Hedčanů je v literatuře uváděn jako klasický případ takové osady. Tito obyvatelé se podle Kosmy sice dobrovolně vzdali a žádali knížete o přestěhování, ale zřejmě tak činili jen proto, aby jejich obydlí nebyla vyrabována a srovnána se zemí, a proto je třeba takové případy chápat jako doklady násilného přesídlování obyvatel. Kromě Hedčan a Krusičan bychom v Čechách našli také Uhersko, Uhřice, Uherce, Poláky, Srby nebo Krakovany. I v Polsku bychom našli místní názvy jako Prusy, Czechy, Morawce, Morawiany či Węgry (Uhry). Takovéto místní názvy bývají spojovány s výboji Piastovců, Přemyslovců i Arpádovců. Při těchto válečných taženích byli obyvatelé násilím odvlékáni do země útočníka a stávali se tak majetkem panovníka a předáků, případně byli prodáváni jako otroci, anebo je kníže usazoval v méně zalidněných krajích, což by byl případ i zmíněných Hedčanů. Přesídlování obyvatel probíhalo i uvnitř českých zemí. Takové přesídlování mívalo

⁹⁵ *Kosmova Kronika česká 1972*, s. 31–33

⁹⁶ Tamtéž, s. 78–79.

⁹⁷ Žemlička, Josef. *Čechy v době knížecí: 1034–1198*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. s. 48–49

hospodářské cíle a mohlo probíhat jak s použitím násilí, tak bez něj – na příklad osadníci z Čech mohli na podmaněné Moravě hledat lepší životní podmínky. O přesunech v rámci českých zemí svědčí názvy odvozené od skupinových obyvatelských názvů nebo přemyslovských správních hradů, na příklad Moravany, Moraveč, Moravěves, Brňany, Bítovany, Kuřimany, Mžany, Charvatce, Charváty, Olomučany, Doudlebce, Doudlevce či Dublovice.^{98 99}

Polské tažení pokračovalo až do Hnězdna, odkud Břetislav převezl ostatky sv. Vojtěcha do Prahy. Translace se ovšem neobešla bez jistých komplikací. Nejdříve bylo třeba usmířit si svatého, kterého Čechové kdysi vyštvali ze země. V souvislosti s tím vyhlásil Břetislav nad Vojtěchovým hrobem zákony, kterými se měli Čechové řídit a které měly odpovídat božím příkázáním – měly vymýtit pohanské zvyky. Zákony obsahovaly mimo jiné ustanovení týkající se manželství, soudů, pohřbívání na hřbitovech (ne v polích a lesích), zákazu krčem nebo dodržování neděle. Některá z nařízení rozhodně stojí za zmínku: Pokud manželka opovrhla svým manželem, nebo manžel svou manželkou, rušitel manželství neměl být dle zvykového práva uváděn do otroctví, ale místo toho měl být odveden do Uher. Vyhnanstvím v Uhrách měly být potrestány i ženy, které se *dopouštějí cizoložství a svůj plod vyhánějí*, což můžeme chápat buď jako snahu zabránit těhotenství nebo snad přímo podstoupení potratu, přičemž to bylo považováno jako *zločin ze zločinů nejhorší*. Kdyby žena oznámila, že ji její muž týrá, má mezi nimi rozhodnout boží soud.¹⁰⁰

⁹⁸ Žemlička 1999, s. 48–50

⁹⁹ K jednotlivým místním názvům viz Profous, Antonín. *Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny*. I.–IV. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1949–1957. Blíže k této problematice také Šmilauer, Vladimír. *Osídlení Čech ve světle místních jmen*. Praha: Academia, 2015.

¹⁰⁰ *Kosmova Kronika česká* 1972, s. 80–83

3 LUDMILSKÁ A VÁCLAVSKÁ HAGIOGRAFIE

Pramenným východiskem této kapitoly byly především legendy *Crescente fide*, *Fuit in provincia Bohemorum*, *Kristiánova legenda* a *První slovanská svatováclavská legenda*.

Život knížete Václava či *První slovanská svatováclavská legenda* byla napsaná staroslověnským jazykem zřejmě brzy po světcově smrti, tedy v polovině 10. století (jako přibližný se uvádí rok 940). Starobylost legendy dokládá menší množství zázraků a také to, že autor legendy nenazývá Václava svatým. Nejedná se ovšem o nejstarší svatováclavskou legendu – nejnovější výzkum předpokládá nedochovanou latinskou *Legendu X*, která vznikla rovněž kolem poloviny 10. století a s výjimkou Gumpolda z ní vycházeli všichni starší legendisté.^{101 102}

Kristiánova legenda (*Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*) je nejrozsáhlejší ze známých václavských a ludmilských textů. Tato latinsky psaná legenda oslavuje sv. Ludmilu, sv. Václava, ale i Konstantina a Metoděje. Jedná se o rozsáhlé, myšlenkově vyspělé a stylisticky vybroušené dílo. Legenda je datovaná do posledního desetiletí 10. století, k němuž se hlásí ve své předmluvě – je dedikována druhému pražskému biskupu Vojtěchovi, musela být tedy napsána ještě před jeho smrtí roku 997. Podle předpokladu Dušana Třeštíka konkrétně v letech 992–994.¹⁰³ Podle nejnovějšího bádání autor legendy čerpal ze starších václavských textů (nedochované předlohy legendy *Crescente fide*, z *Gumpoldovy legendy* a z předpokládané latinské *Legendy X*).^{104 105}

Autor legendy, mnich řezenského kláštera sv. Jimrama Kristián, je ztotožňován s mnichem Kristiánem, který se v roce 992 účastnil poselstva žádajícího v Římě návrat biskupa Vojtěcha do Prahy a který byl bratrem knížete Boleslava II., a tedy synem Boleslava I. V *Kosmově kronice* vystupuje Kristián pod jménem Strachkvas.¹⁰⁶ Podle Kosmy o něm Vojtěch uvažoval jako o svém nástupci v úřadu biskupa, protože by měl podle něj u lidu větší autoritu jakožto bratr knížete.¹⁰⁷ Když byl Vojtěch papežem zbaven biskupské hodnosti, byl novým

¹⁰¹ Nechutová 2000, s. 39

¹⁰² *Staroslověnské legendy českého původu* 1976, s. 57

¹⁰³ Třeštík 1998, s. 137

¹⁰⁴ Nechutová 2000, s. 40–41

¹⁰⁵ O ztracené nejstarší václavské *Legendě X* blíže Třeštík 1998, s. 225–248.

¹⁰⁶ Kosmas jeho jméno odvozuje od *strašného kvasu*, protože se podle něj tento Boleslavův syn narodil právě v tu noc, kdy byl zavražděn sv. Václav. (*Kosmova kronika* 1972, s. 36) Ve skutečnosti se musel Kristián narodit později, pravděpodobně v 60. letech 10. století. (Třeštík 1999, s. 603–604)

¹⁰⁷ *Kosmova Kronika česká* 1972, s. 50

biskupem skutečně zvolen Strachkvas, ale při biskupském svěcení ho podle Kosmy posedl ďábel.¹⁰⁸ Třeštík uvádí, že toto *posednutí démonem* bylo nejspíše epileptickým či pseudoepileptickým záchvatem, při kterém Kristián sice nejspíše nezemřel, ale toto *skandální onemocnění* každopádně bránilo vykonávání biskupského úřadu. Poslední možnou Kristiánovou stopou v dějinách je Wolfenbüttelský rukopis svatováclavské legendy pořízený před rokem 1006 kněžnou Emmou. Text této legendy je Gumpoldův, ovšem obrazová výzdoba byla pořízena dle *Kristiánovy legendy* – možná i pod jeho přímým vlivem.¹⁰⁹

Po prologu následuje výklad týkající se počátků křesťanství v Čechách a na Moravě. III.–V. kapitola vypráví o sv. Ludmile – je zde vylíčen její konflikt s Drahomírou, následné umučení, translace jejích ostatků a také Ludmile připisované zázraky. V VI.–X. kapitole je popsán život a pašije sv. Václava, jeho pohřeb, pozdější přenesení ostatků a dále jemu připisované zázraky.

Václavská legenda *Crescente fide*, nazývaná podle incipitu *Crescente fide christiana (Když šířila se víra křesťanská)*, sice nemá původ v českém prostředí, ale k českému literárnímu prostředí patří jakožto předloha dalších václavských textů a také jako dílo, které osvětluje tehdejší české společenské i duchovní prostředí. Legenda má původ v Bavorsku, v okruhu řezenského biskupství, zřejmě přímo v klášteře sv. Jimrama. Autor vycházel z legendy freisinského biskupa Arbea o sv. Jimramovi z 8. století. Vznik legendy je opět kladen do souvislosti se vznikem pražského biskupství, tedy do poslední třetiny 10. století.¹¹⁰

Nejstarší dochovaná ludmilská legenda známá podle incipitu *Fuit in provincia Bohemorum (Byl v kraji Čechů)* je někdy označovaná také podle svého prvního vydavatele jako *Legenda Menckenova*. O starobylosti této legendy svědčí její stručnost, ale i to, že se v ní nepíše o žádných zázracích. Původní předlohou legendy byla zřejmě staroslověnská legenda, jejíž text se ovšem nedochoval. Podle Dušana Třeštíka vychází legenda *Fuit* stejně jako legenda *Crescente* z prostředí Řezna a pochází přibližně ze stejné doby, přičemž není vyloučeno, že

¹⁰⁸ *Kosmova Kronika česká 1972*, s. 51–53

¹⁰⁹ Třeštík, Dušan. *Přemyslovec Kristián*. Archeologické rozhledy. 1999, roč. LI, č. 4, s. 602–613

¹¹⁰ Nechutová 2000, s. 42–43

má i totožného autora. Možná byla sepsána v souvislosti se vznikem kláštera sv. Jiří na Pražském hradě (zhruba roku 975), ve kterém byla sv. Ludmila pohřbena.¹¹¹

3.1 SVATÁ LUDMILA

Ludmila se narodila v roce 860 jako dcera Slavibora na hradě Pšov, který je dnes běžně ztotožňován s Mělníkem, ačkoli nezvratné důkazy pro to dosud neexistují.¹¹² Pravděpodobně v roce 874 či 875 byla provdána za Přemyslovce Bořivoje. Spolu měli celkem šest dětí – tři syny a tři dcery. Známa jsou pouze jména dvou nejstarších synů, Spytihněva a Vratislava.^{113 114}

V první polovině 80. let 9. století Bořivoj s Ludmilou přijali křest od moravského arcibiskupa Metoděje. Podle legend byla Ludmila, ač v mládí pohankou, velmi zbožná, stala se *matkou chudých, nohou chromých, okem slepých, vlídnou utěšovatelkou sirotků a vdov*.¹¹⁵

Když roku 888/889 zemřel kníže Bořivoj, přemyslovské Čechy se staly součástí Velké Moravy, jíž vládl kníže Svatopluk. Po Svatoplukově smrti se roku 894 vlády v Čechách ujal Spytihněv a po jeho smrti v roce 915 mladší Vratislav, otec Václava a Boleslava. Ludmila dala mladého Václava učit *knihám slovanským*, poté ho Vratislav dal na Budeč učit *knihám latinským*.¹¹⁶ Vratislav zemřel 13. února 921; Václav byl tehdy asi třináctiletý, Boleslavovi bylo 7 nebo 8 let. Ani jeden z nich se tedy nemohl ujmout vlády. Přesto knížecí sněm rozhodl, že mladý Václav bude zvolen a dosazen na knížecí stolec, ale do doby, než dosáhne dospělosti, za něho bude vládnout jeho matka Drahomíra, vdova po Vratislavovi. Dále bylo rozhodnuto o svěření obou chlapců na vychování Ludmile, která tak získala velký vliv na budoucího knížete Václava. To muselo jistě zkomplikovat vztah mezi snachou a tchýní.¹¹⁷

¹¹¹ Nechutová 2000, s. 45

¹¹² Východiskem ztotožnění Pšova s Mělníkem je zmínka v *Kristiánově legendě*, podle které byl Slavibor z kraje slovanského, který se dříve jmenoval Pšov a který dnešní lidé nazývají nyní podle nově vystavěného hradu Mělnickem. (*Kristiánova legenda*, s. 27) Dle staršího *Prologu o sv. Ludmile* (z 12./13. století) byla ovšem Ludmila ze země srbské, čímž mohla být míněna Horní Lužice. (*Staroslověnské legendy českého původu* 1976, s. 273) Zcela odlišnou interpretaci nabízí Jiří Novotný, který uvažuje o ztotožnění Pšova s hradištěm Rubín u Podbořan. (Novotný, Jiří. *Kosmova kreativní nápověda?*. Bohemistika, 2021, roč. 21, č. 4, s. 533–544, 555–560)

¹¹³ Třeštík, Čechura, Pechar 2001, s. 118–125

¹¹⁴ Třeštík 1998, s. 204–205

¹¹⁵ *Umučení svatých Ludmily* in Chaloupecký, Václav. *Na úsvitu křesťanství*. Praha: ELK, 1942. s. 61

¹¹⁶ *První slovanská legenda o sv. Václavu* in *Staroslověnské legendy českého původu* 1976. Praha: Vyšehrad, 1976. s. 69

¹¹⁷ Třeštík 1998, s. 204–205, 364

Kromě zmíněných osobnějších záležitostí byl konflikt mezi Ludmilou a Drahomírou způsobem pravděpodobně i jiným, možná závažnějším sporem souvisejícím s mezinárodní situací. Když se bavorský vévoda Arnulf poměrně nečekaně rozhodl poddat východofranskému králi Jindřichu I., bylo třeba, aby k tomu české knížectví, které do té doby stálo na straně Bavorska, zaujalo nějaké stanovisko. Ludmila pod vlivem kněze Pavla¹¹⁸ byla zřejmě pro to, aby se Čechy podřídily Arnulfovu spojení s Jindřichem, a tedy zůstaly orientované na Bavorsko. Drahomíra a její lidé byli proti. Ludmila spor prohrála a musela i s knězem Pavlem odejít na Tetín, přičemž se mohlo jednat o přípravu na útěk ze země. Ludmila měla ale v Praze patrně stále své stoupence, a právě proto se Drahomíra rozhodla pro Ludmilino odstranění a následné vyhnání bavorských kněží včetně Pavla.¹¹⁹ O těchto světských záležitostech nepodávají legendy žádné informace. Podle nich konflikt mezi ženami pramenil z Drahomířiných obav, aby ji Ludmila nepřipravila o vládu v zemi, přičemž Ludmila údajně tvrdila, že o žádný podíl na vládě nestojí, načež se odebrala z Prahy na hrad Tetín.¹²⁰

Legendy líčí smrt sv. Ludmily takto: Drahomíra poslala na Tetín dva své velmože, Tunnu a Gommona, s několika dalšími bojovníky, aby Ludmilu zavraždili. Ludmila prý svou blízkou se smrt tušila, proto požádala kněze Pavla, aby sloužil mši svatou, načež se *obrnila zbraněmi víry* a prosila Boha, aby její duši v pokoji přijal.¹²¹ Ještě ten večer Drahomířini muži vtrhli na Tetín, vylomili bránu vnějšího ohrazení a vyrazili dveře Ludmilina domu. Těsně před smrtí se Ludmila pomodlila. Poté prosila násilníky, aby jí mečem stáli hlavu – to proto, aby se prolitím krve stala mučednicí. Muži jejích proseb nedbali a zardousili ji provazem či šálem. I přes nekrvavou smrt byla Ludmila už v 11. století považována za svatou a právě s provazem nebo závojem bývá zobrazovaná. Ludmila zemřela 15. září roku 921 ve věku 61 let.^{122 123 124}

Bližší pozornost si určitě zaslouží zvláštní způsob vraždy, nad kterým se zřejmě podívovali už autoři legend – proto píše o nevyslyšené Ludmilině prosbě o stětí hlavy. Dušan Třeštík

¹¹⁸ Pavel podléhal řezenskému biskupu Tutovi, který podle Třeštíka v roce 921 podporoval Arnulfovo rozhodnutí. (Třeštík 1998, s. 369)

¹¹⁹ Třeštík 1998, s. 368–369

¹²⁰ *Kristiánova legenda* 2012, s. 33

¹²¹ Tamtéž, s. 39.

¹²² Tamtéž, s. 39–41.

¹²³ *Umučení svaté Ludmily* in Chaloupecký 1942, s. 61–62

¹²⁴ K datu Ludmilina zavraždění blíže Třeštík (1998, s. 178–181).

nesouhlasí s názorem, že by se pro nekrvavý způsob zabití rozhodla Drahomíra proto, aby se Ludmila nestala mučednicí – to by totiž Ludmila musela mít již za života pověst svatosti, což se zdá nepravděpodobné; stala se svatou právě díky své mučednické smrti, nehledě na to, že při ní neprolila krev. Zřejmě se jednalo o nápad Tunny a Gommona. Jejich jména jsou pravděpodobně skandinávského původu – zřejmě se jednalo o Vikingy (Varjagy). Podle Třeštíka se možná rozpakovali starou kněžnu Ludmilu prostě zavraždit, a tak se ji rozhodli rituálně obětovat – poslat ji na onen svět za jejím mrtvým manželem. U starých Slovanů i u Varjagů na Rusi bylo totiž zvykem, že smrt uškrcením nebo oběšením podstupovaly vdovy rozhodnuté následovat svého manžela ve smrti a spolu s ním se nechávaly spálit na pohřební hranici.¹²⁵

Jak bylo naznačeno, pokud jde o vražedný nástroj, písemné prameny se neshodují v tom, zda šlo o provaz či o Ludmilin vlastní závoj. Nejstarší legenda *Fuit i Kristiánova legenda* mluví o provaze. Rukopisy staroslověnského *Prologu o sv. Ludmile*, jehož předloha musela být napsána před koncem 11. století, se rozcházejí – v některých byla Ludmila uškrcena provazem (*uže*), v jiných šlo o závoj (*ušev*), který vrahové sňali Ludmile z hlavy.¹²⁶ Také Kosmas zaznamenal příběh z roku 1100, kdy abatýše kláštera sv. Jiří chtěla při svěcení kostela sv. Petra vložit do schránky s ostatky i část *závoje* sv. Ludmily.¹²⁷ Závoj zde jistě vystupuje proto, že už tehdy byl považován za vražedný nástroj. Rozhodně zajímavý je nález textilie v Ludmilině hrobce u sv. Jiří – když byla roku 1981 hrobka otevřena, mezi kostmi byla nalezena bílá tkanina s vetkaným geometrickým vzorem; zřejmě jde právě o závoj, kterým si vdané ženy zavíjely hlavu a možná by se mohlo jednat i o skutečný vražedný nástroj.¹²⁸

Po vraždě se podle legend Drahomíra zmocnila Ludmilina majetku a společně s Tunnou a Gommonem začala vládnout v Čechách. Ovšem brzy je prý stihl boží trest – mezi Drahomírou a Ludmilinými vrahy propukla nenávist, a tak Drahomíra začala plánovat jejich

¹²⁵ Třeštík 1998, s. 371–373

¹²⁶ K rozdílům v rukopisech *Komentář k Proložní legendě o sv. Ludmile* in *Staroslověnské legendy českého původu* 1976, s. 282–283.

¹²⁷ *Kosmova Kronika česká* 1972, s. 153–154

¹²⁸ Třeštík 1998, s. 370–371

vraždu. Tunnovi se podařilo utéct, ovšem Gommon byl dopaden i se svým bratrem a Drahomíra nechala je i všechny jejich děti popravit.^{129 130}

Když Tunna s Gommonem odtáhli z Tetína, Ludmila byla pohřbena *pode zdí hradní*.¹³¹ Podle legend se u jejího hrobu začaly dít zázraky – z hrobu se linula líbezná vůně a v noci se u něho objevovaly svíce a pochodně. Proto Drahomíra rozhodla, aby byl Ludmilin dům nad jejím hrobem přestavěn na kostel, který nechala zasvětit archanděli Michaelovi – chtěla, aby byly zázraky připisovány světcům, jejichž ostatky byly v kostele uloženy.^{132 133}

19. října 925 nechal Václav přenést ostatky sv. Ludmily z Tetína do Prahy s úmyslem pohřbít je v bazilice sv. Jiří. Translaci spojují legendy s několika dalšími zázraky. Ludmilino tělo bylo prý při vyzvednutí z původního hrobu nalezeno neporušené. Když se pak mučedníci pokoušeli pohřbít v ještě nevysvěcené bazilice, vykopaný hrob náhle zaplavila voda. Až když se kostel dočkal zasvěcení sv. Jiří od řezenského spolubiskupa, sv. Ludmilu se podařilo pohřbít na stejné místo, které dříve zaplavila voda.^{134 135}

3.2 DRAHOMÍRA

Drahomíra se narodila kolem let 890–891.¹³⁶ Podle Třeštíka byla kněžnou polabských Havolanů (v legendách zvaných Stodorané) náležících etnicky k Veletům (později zvaným Lutici). Centrem Havolanů byly oblasti na Havole a Sprévě, sídlili tedy v širokém okolí dnešního Berlína. Sňatkem Vratislava a Drahomíry roku 906 se tehdejší kníže Spytihněv, Vratislavův starší bratr, nepochybně pokusil o navázání spojení s Havolany, kteří měli být jeho pojistkou proti Sasku.¹³⁷ Vedle Václava a Boleslava měli Vratislav s Drahomírou čtyři dcery, z nichž je jménem známá pouze Přibyslava.¹³⁸

Drahomíra je nejrozporněji zobrazovanou postavou václavských legend. Nejstarší *První slovanská legenda o sv. Václavu* ji popisuje jako zbožnou křesťanku (*radovala se z víry svého syna a z dobrodiní, které prokazoval chudým*) a schopnou kněžnu (během své vlády

¹²⁹ *Kristiánova legenda* 2012, s. 41–47

¹³⁰ *Umučení svaté Ludmily* in Chaloupecký 1942, s. 62–64

¹³¹ *Prolog o sv. Ludmile* in *Staroslověnské legendy českého původu* 1976, s. 274

¹³² *Kristiánova legenda* 2012, s. 41–47

¹³³ *Umučení svaté Ludmily* in Chaloupecký 1942, s. 62–64

¹³⁴ *Kristiánova legenda* 2012, s. 51–59

¹³⁵ *Umučení svaté Ludmily* in Chaloupecký 1942, s. 64–65

¹³⁶ Třeštík, Čechura, Pechar 2001, s. 128

¹³⁷ Třeštík 1998, s. 361–362

¹³⁸ Tamtéž, s. 454–455.

upevnila zemi, vychovala syny). Po Václavově zavraždění *klesla na jeho srdce a s pláčem sbírala údy* jeho těla. Za zmínku stojí také to, že podle této legendy prý Václav Drahomíru *bez příčiny* vypudil ze země – navedli ho k tomu zlí našeptávači, kteří tvrdili, že se proti němu Boleslav s Drahomírou spikli a chtěli ho zavraždit.¹³⁹ Také podle Kosmy byla Drahomíra *k víře křesťanské tvrdší jak skála*.¹⁴⁰ V *První slovanské legendě o sv. Václavu* ani v *Kosmově kronice* také nenajdeme nic o tom, že by Drahomíra zavraždila Ludmilu.

O něco málo mladší legendy *Crescente fide* a *Kristiánova legenda* (a s nimi i jiné novější legendy) Drahomíru líčí zcela odlišným způsobem – jako krutou vražednici a pohanku, které vadila Václavova víra. Kristián ji přirovnává k biblické Jezebel, která vraždila proroky, a píše, že nenáviděla víru. Spolu s velmoži si prý stěžovala, že je Václav jako mnich (to samé uvádí i *Crescente*)¹⁴¹ a některé kněží se prý dokonce pokoušela zabít. Václav pak nechal Drahomíru vyhnat ze země, neboť prý byla příčinou veškeré zloby a jejím vyhnáním byly utišeny rozbroje. Po nějakém čase, když byl v zemi upevněn mír, ji nechal opět přivést zpět.¹⁴²

Drahomíra byla pravděpodobně vyhnána svým synem Václavem hned poté, kdy se samostatně ujal vlády, což bylo podle Třeštíka roku 924 či 925. Není známo, kde své vyhnanství trávila; možné je, že se i v tomto případě uchýlila k Charvátům sídlícím někde ve Slezsku či severně od něj, k nimž odešla po Václavově smrti a u kterých možná měla své havolanské příbuzné.¹⁴³

Podruhé byla Drahomíra donucena k odchodu ze země svým mladším synem Boleslavem, tentokrát ovšem nepřímo. V *První slovanské legendě o sv. Václavu* se dočteme, jak po vraždě Václava navrhuje Boleslavův družiník Tira zavraždit i Drahomíru, Boleslav to ovšem prozatím odkládá. Po tom, co se Drahomíra spolu s knězem Krastějem postarala o Václavovo tělo, sama se prý zalekla smrti a uprchla *do Charvát* (tedy k výše zmíněným Charvátům). Důvěřujeme-li legendě v tom, že Boleslav byl proti Václavovi popuzen velmoži, lze předpokládat, že v Čechách vznikla silná opozice proti Václavovi, ale i proti Drahomíře. V tomto případě by Drahomíra měla skutečně oprávněný důvod pro útěk ze země.¹⁴⁴

¹³⁹ *První slovanská legenda o sv. Václavu* in *Staroslověnské legendy českého původu* 1976, s. 69–72

¹⁴⁰ *Kosmova Kronika česká* 1972, s. 34

¹⁴¹ *Život a umučení svatého Václava* in Chaloupecký 1942, s. 81

¹⁴² *Kristiánova legenda* 2012, s. 29–51

¹⁴³ Třeštík 1998, s. 375–378

¹⁴⁴ *První slovanská legenda o sv. Václavu* in *Staroslověnské legendy českého původu*, s. 69–72

Po jejím odchodu z Čech už o ní nemáme žádné další informace – tato žena, kdysi vládnoucí česká kněžna, tak zemřela zřejmě na okraji společenského dění.

Vlivem rozdílných charakteristik legendistů můžeme mít i dnes potíže s tím, jak představit osobnost Drahomíry na příklad ve školní praxi. Rozhodně se jedná o zajímavou ženu, která zřejmě z politických důvodů nechala zavraždit svou tchyni a která byla později dvakrát vypuzena ze země svými vlastními syny. Jak již bylo předesláno na počátku práce, Ludmila s Drahomírou skutečně popírají okrajové či podřízené postavení, které ženám v raně středověké společnosti bohužel příslušelo. Na samých počátcích českých dějin tak máme dvě emancipované ženy, obě navíc s nepochybně velkým vlivem na tehdejší politiku českého knížectví.

3.3 SVATÝ VÁCLAV

Václav, prvorozený syn Vratislava I. a jeho manželky Drahomíry, se narodil asi v roce 907.¹⁴⁵ Po smrti svého otce Vratislava, tedy roku 921, byl zvolen českým knížetem. Nejprve za něj vládla matka Drahomíra jako regentka, sám se ujal vlády roku 924 či 925. Zřejmě ihned po svém nástupu nechal vyhnat ze země svou matku Drahomíru. Jisté je, že v říjnu roku 925 nechal přenést tělo sv. Ludmily z Tetína do Prahy, přičemž podle Kristiána se translace ostatků účastnil i kněz Pavel¹⁴⁶ – z toho soudíme, že po Václavově nástupu na knížecí stolec byli do Čech zřejmě opět povoláni bavorští kněží, kteří byli dříve vyhnáni Drahomírou; Václav tedy pravděpodobně obnovil spojenectví s bavorským vévodou Arnulfem, ovšem až do roku 929 neuznal podřízenost Jindřichovi I. V roce 929 totiž Jindřich spolu s Arnulfem přitáhl do Čech. Jelikož se Václav nemohl spolehnout na podporu ostatních českých knížat a jeho malé vojsko by mu na válku s Jindřichem a Arnulfem nestačilo, nezbývalo mu nic jiného než vyjednávat. V Praze bylo tehdy dohodnuto obnovení tributu, dříve odváděného do Bavorska, od roku 929 tedy do Saska. Václav tak s východofranským králem Jindřichem I. navázal jakési spojenectví v podřízeném postavení – stejný vztah, jaký měl Jindřich i s ostatními vévody. S orientací Čech na Sasko souvisí i výstavba nového kostela na Pražském hradě a jeho zasvěcení saskému patronovi sv. Vítu.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Třeštík 1998, s. 205

¹⁴⁶ *Kristiánova legenda* 2012, s. 53

¹⁴⁷ Třeštík 1998, s. 375–418

Legendy líčí Václava jako velmi zbožného a milosrdného člověka, který pečoval o chudé a nemocné, nechal postavit mnoho kostelů (včetně pražského kostela sv. Víta) a rušil žaláře a šibenice. Podle *Crescente fide* a *Kristiána* byl skutečně spíše mnichem než knížetem. Při čtyřicetidenním půstu před Velikonocemi prý chodil pěšky bos od hradu k hradu, *takže v jeho šlépějích i vyprýštivší krev bývalo viděti*.¹⁴⁸ Pod knížecími šaty také prý nosil drsné žíněné roucho jako mnich. Během žní v noci vstával a tajně chodil na pole, kde *požínal pšenici, nosil ji na plecích do domu svého, pak ji mlátil, na mlýnku rozemílal a prosíval mouku*, tu potom smísil s vodou a pekl oplatky (hostie). Se svým druhem v noci také chodil na vinici, kde trhali hrozny, *nosili je tajně do jeho komůrky a tam vymačkávali víno. To dělal, aniž kdo o tom věděl, proto, aby odtud mohli kněží přinášeti oběť Hospodinu*.¹⁴⁹ Autor *Crescente*, mnich řezenského kláštera sv. Jimrama, zde Václavovi přisoudil praktiky, které mniši řečeného kláštera dělali po roce 974, kdy měli vlastníma rukama připravovat pro mše hostie a mešní víno.¹⁵⁰ Václav se prý stravoval skrovně; pokud se mu stalo, *že se večer mimo svůj obyčej hojně napil*, spěchal hned druhý den ráno do kostela a prosil kněží, aby se za něj pomodlili, aby mu Bůh odpustil hříchy předešlé noci.¹⁵¹ Podle Třeštíka jsou tyto popisy *mnicha na knížecím stolci* čistě literárním konstruktem z konce 10. století, neboť ve Václavově době tyto mnišské ideály křesťanského chování ještě neexistovaly.¹⁵²

Podle *První slovanské legendy o sv. Václavu* také Václav vykupoval kněží z otroctví.¹⁵³ Jde zřejmě o kontaminaci zprávy o podpoře kněží se zprávou o vykupování otroků. Nešlo o to, že by otrokům poskytl svobodu, nýbrž je získával pro křesťanské pány a pro křesťanství.¹⁵⁴ Ostatně i v *Crescente fide* je zmínka o tom, že Václav rád poskytoval kněžím zlato, stříbro, ale i otroky.¹⁵⁵ V *Kristiánově legendě* se píše také o tom, že Václav kupoval dětské otroky, nebylo-li dostatek dětí, které by se účastnily hromadného křtu konaného o Velikonocích.¹⁵⁶ Zmínky o otroctví ve václavských legendách jen potvrzují skutečnost, že v 10. století byl v Čechách trh s otroky v plném rozmachu – Praha byla dokonce jedním z velkých center

¹⁴⁸ *Život a umučení svatého Václava* in Chaloupecký 1942, s. 80

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 80.

¹⁵⁰ Třeštík 1998, s. 380–382

¹⁵¹ *Kristiánova legenda* 2012, s. 63

¹⁵² Třeštík 1998, s. 382

¹⁵³ *První slovanská legenda o sv. Václavu* in *Staroslověnské legendy českého původu* 1976, s. 70

¹⁵⁴ *Staroslověnské legendy českého původu* 1976, s. 128–129

¹⁵⁵ *Život a umučení svatého Václava* in Chaloupecký 1942, s. 81–82

¹⁵⁶ *Kristiánova legenda* 2012, s. 73–74

tohoto obchodování. Právě obchod s otroky byl také hlavním zdrojem příjmů Přemyslovců. Tak tomu tedy bylo až do doby, kdy už nebylo odkud získávat nové pohanské otroky. Tehdy se začal objevovat export křesťanských otroků prostřednictvím židovských obchodníků do muslimských zemí, s čímž rozhodně nesouhlasila církev. Právě prodej křesťanských otroků Židům způsobil konflikt mezi sv. Vojtěchem a českými velmoži.¹⁵⁷

Zajímavá je otázka, zda byl Václav ženatý nebo ne. Podle *Crescente fide* byl *tělem tak čistý, že si dobrovolně žádal jako panic život dokončiti*.¹⁵⁸ Podle Kristiána *zachovával cudnou zdrženlivost, ačkoliv je to řídká ctnost u mužů ženatých*.¹⁵⁹ Ve *Druhé slovanské legendě o sv. Václavu* je vylíčena zvláštní historka, kterou prý Václav nikdy nikomu neprozradil: *Václav byl kdysi přinucen svým bratrem i svými velmoži, aby za účelem zplození synů obcoval se ženou; a z ní se mu narodil syn jménem Zbraslav. I řekl jí: „Hle, mnoho již jsme se proti Bohu prohřešili ... Měj mě za bratra, a já tebe za sestru.“ A ona poté, co na tu věc přistoupila a před Bohem a jím samým se k ní zavázala, zhřešila jednou s jeho milým služebníkem. Václav situaci nakonec vyřešil tím, že tuto ženu provdal za zmíněného služebníka*.¹⁶⁰ Podle Třeštíka se pravděpodobně jednalo o souložnici či poboční ženu, které byly tehdy mezi slovanskými velmoži běžné – někteří měli dokonce celé zástupy takových žen (na příklad otec sv. Vojtěcha Slavník). Podle Třeštíka byl Václav ženatý, ale z manželství neměl žádné mužské potomky, neboť se o nich legendy nezmiňují. Je možné, že s nějakou poboční ženou měl syna Zbraslava, který ovšem brzy zemřel.¹⁶¹

K zavraždění sv. Václava došlo 28. září roku 935.¹⁶² *První slovanská legenda o sv. Václavu* líčí staroboleslavskou vraždu takto: *Boleslavovi zasel do srdce ďábel – a navedli ho proti bratru jeho, aby tak nebyla spasena duše jeho navěky*. Václav tehdy objížděl hrady při příležitosti svátku sv. Jimrama a navštívil i Boleslavův hrad. Po nedělní liturgii o Kosmovi a Damiánovi se chtěl Václav vrátit zpět do Prahy, Boleslav ho ale pozval na hostinu, a tak se Václav se svou družinou na bratrově dvoře veselil. Autor legendy se domnívá, že Václava před plánovanou vraždou někdo varoval, ale Václav varování neuvěřil. V noci se spiklenci

¹⁵⁷ Třeštík, Dušan. *Veliké město Slovanů jménem Praha. Státy a otroci ve střední Evropě v 10. století in Přemyslovský stát kolem roku 1000*. 2000, s. 49–65

¹⁵⁸ *Život a umučení svatého Václava* in Chaloupecký 1942, s. 82

¹⁵⁹ *Kristiánova legenda* 2012, s. 65

¹⁶⁰ *Druhá slovanská legenda o sv. Václavu* in *Staroslověnské legendy českého původu* 1976, s. 168

¹⁶¹ Třeštík 1998, s. 385–388

¹⁶² K datu vraždy podrobně Třeštík (1998, s. 249–260 a 428–429).

spolu s Boleslavem sešli v Hněvysově dvorci a dohodli se, že Václava zabijí, až půjde na jitřní mši. Druhý den ráno pak Boleslav zastihl Václava ve vratech ohrazujících kostel. Václav mu děkoval, jak ho předešlou noc dobře pohostil. Boleslav ale vytasil meč a odpověděl mu: *„Takhle k tobě chci být ještě lepší.“ A udeřil ho mečem po hlavě.* Na to Václav Boleslava popadl, srazil ho na zem, padl na něho a domlouval mu. V tom přiběhli Boleslavovi družiníci; *Tuža řal Václava do ruky; a Václav pustil bratra a běžel ke chrámu. Ale dva ďáblové, Česta a Tira, jej v chrámových vratech zabili. A přiskočiv Hněvysa, probodl mu mečem hrud'. Poté zavraždili Václavovy muže (legenda jmenuje jakéhosi Mstinu), vraždili i děti, ženy provdali za jiné muže a kněží okradli a vyhnali je z hradu.*¹⁶³

Podle *Crescente* poslal Boleslav pro Václava posla, aby ho lživě pozval do Boleslavova domu jakoby na hostinu, ve skutečnosti však na smrt. Při hostině ho kdosi před plánovanou vraždou varoval a nabízel mu pomoc při útěku, Václav ovšem odmítl. Druhý den ráno se Václav chystal na jitřní, ale Boleslav mu vstoupil do cesty. Václav i zde řekl, že mu Boleslav předchozí den dobře posloužil. *Ten však vytrhl meč z pochvy a udeřiv svatého muže do hlavy řekl: „A takto dnes chci tobě posloužiti!“* Václav by ho prý mohl snadno přemoci, ale *nechtěl se poskvrniti.* Boleslav přivolal své družiníky, ti přiběhli s meči a kopími a Václava zabili. Vrahové pak odjeli do Prahy, kde zahubili všechny Václavovy přátele a jejich děti *za živa ponořili do hloubi řeky.*¹⁶⁴

Podle Kristiána pozval Boleslav Václava k hostině na boleslavský hrad při příležitosti svátku sv. Kosmy a Damiána. Během hostiny prý chtěli Boleslavovi muži Václava celkem třikrát zavraždit – *třikrát povstali a třikrát zase usedli, poněvadž Bůh jim svou mocí zabránil ten čin vykonati, snad proto, že si přál posvětit zítřejší den, na nějž dosud nepřipadl žádný svátek.* Opět se zde opakuje motiv varování, kterého Václav nedbal. Na druhý den ráno přikázal Boleslav knězi kostela sv. Kosmy a Damiána, aby Václava nevpustil dovnitř, mimo jiné také proto, aby nebyl kostel znesvěcen krveprolitím, což Kristián přirovnává k počínání Židů, kteří se v novozákonním příběhu báli vejít do Pilátova paláce, zatímco ze zavraždění Krista obavy neměli. Kněz kostela před Václavem opravdu zavřel dveře, načež se objevil Boleslav s ozbrojenou četou. Opět se zde opakuje rozhovor bratří a Boleslavův úder do hlavy; Václav jeho meč zachytil, srazil ho ke svým nohám, vrátil mu meč a spěchal ke kostelu, kde ho

¹⁶³ *První slovanská legenda o sv. Václavu* in *Staroslověnské legendy českého původu* 1976, s. 70–72

¹⁶⁴ *Život a umučení svatého Václava* in Chaloupecký 1942, s. 83

přede dveřmi chrámu zavraždili Boleslavovi druhové. Poté byli různými způsoby krutě zavražděni Václavovi přátelé v Praze, a to včetně dětí, které utopili ve Vltavě.¹⁶⁵

Líčení legend se tedy v detailech liší. Nejblíže pravdě se zdá *První slovanská legenda*, která uvádí i jména Boleslavových mužů. Legendy se shodují v tom, že vražda byla předem naplánovaná. Starší *První slovanská legenda* přesouvá plnou vinu z Boleslava na jeho rádce, kdežto v mladších pramenech je Boleslav jasně vylíčen jako krutý bratrovrah, v *Crescente* dokonce jako pohan. Je ovšem třeba upozornit na to, že staroboleslavská vražda nemusela být předem pečlivě naplánovaná. Zaměříme-li se pouze na scénu vraždy, jak ji legendy líčí, uvědomíme si, že o její připravenosti lze pochybovat. Podle Třeštíka mohl Václav skutečně poděkovat Boleslavovi za hostinu, ovšem s jistou dávkou povýšenosti, což Boleslava urazilo, a tak vytasil svůj meč. Václav mu ho vykroutil z ruky a povalil ho na zem. Boleslav pak volal o pomoc a když družiníci viděli, že jejich pán leží na zemi a nad ním stojí Václav s mečem v ruce, okamžitě zakročili, přičemž Václava nakonec zabili. Třeštík připomíná, že se Boleslav střetl se svým bratrem nejprve sám a až poté zavolal na pomoc své muže – a to by nedávalo smysl, kdyby byla vražda předem naplánovaná.¹⁶⁶

Přesto se ale nemohlo jednat o úplnou náhodu. Mezi Václavem a Boleslavem jistě existoval spor, který byl patrně podněcován i českými velmoži. Jednalo se o spor důležitý, týkající se koncepce a budoucnosti vznikajícího státu. Nešlo o to, jestli se vzepřít králi Jindřichovi, nebo ne, ale o to, *jak* nezávislost Čech zajistit. Václav zřejmě spoléhal na diplomatické řešení, tedy nejspíše na připojení se k bavorskému vévodovi Arnulfovi, který se tehdy snažil získat italskou královskou korunu. Boleslav počítal s klasickým postupem vybudováním velké armády, kterou ale mohl udržovat jen velký, jednotný stát – a proto bylo nejprve třeba podmanit si všechna česká knížectví a začlenit je do vznikajícího přemyslovského státu. A to vše se Boleslavovi po vraždě také podařilo; sjednotil Čechy, podřídil je jednotné státní správě v podobě hradské soustavy, vybudoval velkou armádu a zahájil rozsáhlé výboje. Obnovené římské říši se český stát sice podřídil, ale jednalo se o vztah ve formě velmi volné unie, která nijak nebránila rozvoji státu.¹⁶⁷

¹⁶⁵ *Kristiánova legenda* 2012, s. 71–83

¹⁶⁶ Třeštík 1998, s. 434–435

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 431–447.

Po třech letech od vraždy nechal Boleslav Václavovy ostatky přenést do rotundy sv. Víta na Pražském hradě. Už od poloviny 10. století o něm byly psány první legendy, a tak vznikl první český světec, věčný kníže české země a hlavní patron českého národa, který sehrál nesmírně důležitou úlohu v emancipaci českého státu.

V závěru zmíníme některé z mnoha zázraků spojovaných se sv. Václavem. Kristián píše o uzdravování lidí, osvobození vězňů, ale také o potrestání náhlou smrtí za údajnou krádež části jeho ostatků. V IX. kapitole *Kristiánovy legendy* je také popsán příběh Václavova druha Podivena, který po staroboleslavské vraždě nejprve uprchl ze země k Němcům. Později se vrátil do Čech, kde vyhledal muže, který byl hlavou spiknutí proti Václavovi, a zabil ho. Boleslav za to Podivena prý nechal oběsit. Jeho tělo pak mělo viset na šibenici po tři roky zcela neporušeno – *přirozený rozklad a hniloba lidského těla se ho nedotkly, nýbrž jako by žil, nehty a vousy mu vyrostly a jeho vlasy zešedivěly až k úplné bělosti*. Boleslav ho poté nechal pohřbit do země. Nad jeho hrobem se ale zjevovalo *nebeské světlo*, a tak lidé na jeho hrob začali přinášet dary a obraceli se k němu s prosbami o pomoc. Nakonec bylo tělo Podivena přeneseno v průvodu kněží na hřbitov kostela sv. Víta.¹⁶⁸ V X. kapitole zaznamenal Kristián jiný zvláštní příběh, který se měl stát ještě za Václavova života, když Václav vedl válku s kouřimským knížetem. *Když bylo na obou stranách dosti lidí pobito, rozhodlo se, že bude Václav se zmíněným knížetem bojovat jako muž proti muži. Když už se schylovalo k zápasu, zjevil prý bůh kouřimskému knížeti znamení – Václavovi se na čele objevil zářící kříž. Kouřimský se okamžitě vzdal a vrhl se Václavovi k nohám, načež mezi nimi zavládl mír.*¹⁶⁹

¹⁶⁸ *Kristiánova legenda* 2012, s. 93–97

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 110–111.

4 VOJTĚŠSKÁ HAGIOGRAFIE

Prvním hagiografickým zpracováním života a umučení sv. Vojtěcha, druhého pražského biskupa, je legenda nazývaná *Est locus* (dle incipitu, v překladu *Je místo*) nebo také *Vita prior* (*Život první*). Za jejího autora byl dlouho považován Jan Canaparius, Vojtěchův spolubratr v aventinském benediktinském klášteře sv. Bonifáce a Alexia, proto bývá legenda tradičně označována jako Canapariova. Legenda měla vycházet z informací Vojtěchova nevlastního bratra Radima (Gaudencia) a Vojtěchova pražského probošta Wilika, který byl v době sepsání členem montecassinského konventu. Předpokládalo se, že Canapariova legenda byla sepsána v aventinském klášteře, tedy v Římě, kde mělo dojít k Vojtěchovu svatořečení. Nejnovější bádání ale za autora legendy označuje lutyšského biskupa Notkera. Johannes Fried přesvědčivě dokázal, že Vojtěch nebyl kanonizován v Římě, nýbrž na příkaz císaře Oty III. v Cáchách z pravomoci místního biskupa, Notkera z Lutychu. Podle Frieda napsal legendu pravděpodobně sám biskup Notker, který s Vojtěchem a Radimem v roce 996 cestoval dva měsíce z Itálie do Mohuče. Autorem legendy by mohl být ale i některý z Notkerových kněží.¹⁷⁰

Pravděpodobně proto, že byla legenda *Est locus* psána jako podklad pro svatořečení, líčí Vojtěchovo rodinné prostředí i samotného Vojtěcha velmi idealisticky, jako by snad od počátku bylo jisté, že se jednoho dne stane světcem. Na příklad Vojtěchova otce Slavníka popisuje autor této legendy jako člověka, který *s úzkostlivou pečlivostí vedl život podle příkazů kněží*, zatímco Bruno z Querfurtu se nezděráhá psát o Slavníkově opakované manželské nevěře.^{171 172}

Legenda s incipitem *Nascitur purpureus flos* (*Narodil se nachový květ*) je nazývaná také jako *Vita altera* (*Život druhý*) ve vztahu k první vojtěšské legendě *Est locus*. Legenda byla zpracována ve dvou redakcích – v delší redakci *Vita longior*, sepsané pravděpodobně v roce 1004, a v kratší *Vita brevior*, sestavené přibližně o tři roky později. Autorství je s jistotou přisuzováno sv. Brunovi z Querfurtu, který se s Vojtěchem osobně znal z magdeburské katedrální školy, ale informace čerpal také z rozhovorů s Vojtěchovým vychovatelem Radlou a kromě toho měl příležitost setkat se i s dalšími osobami, které Vojtěcha znaly

¹⁷⁰ Třeštík *Proč byli zavražděni Slavníkovci?* in *Slavníkovci v českých dějinách* 2007, s. 14

¹⁷¹ *Canapariova vojtěšská legenda Est locus* in *Slavníkovci ve středověkém písemnictví* 1987, s. 123

¹⁷² *Brunova vojtěšská legenda Nascitur purpureus flos* in *Slavníkovci ve středověkém písemnictví* 1987, s. 153

z klášterního prostředí.¹⁷³ Bruno z Querfurtu působil jako dvorní kaplan u císaře Oty III., v roce 999 vstoupil do aventinského kláštera sv. Bonifáce a Alexia a patrně po vzoru Vojtěcha se rozhodl zasvětit svůj život misijním cestám. Roku 1003 byl vysvěcen misijním biskupem, působil v Uhrách, v jižním Rusku u Pečeněhů a v Polsku. Zemřel mučednickou smrtí na misii ve východním Prusku roku 1009.¹⁷⁴

Legenda *Nascitur purpureus flos* je velmi cenná díky Brunově bezprostřední známosti Vojtěchovi osobnosti a je rovněž významným svědectvím o tvrdších podmínkách své doby. V porovnání s *Est locus* se zdá být v některých ohledech objektivnější i upřímnější. Díky Brunovi se na příklad dozvídáme o problémech ve Vojtěchově rodině (nevěra otce), i o tehdejší výchově, kdy Vojtěcha trestal *krutým bitím* otec, ale i jeho učitel.¹⁷⁵ Také mladý Vojtěch zde není popisován tak idealisticky jako v *Est locus: byl tak nezbedný, jako každý jiný chlapec: věnoval se světským radovánkám, prováděl chlapecké šprýmy*.¹⁷⁶ Dále stojí za zmínku také to, že v této legendě se Vojtěch před umučením bojí smrti (*jako každý jiný člověk se bál okusit hořkou smrt, mysl zděšená více než jindy zápolila se zbabělostí ... rozechvělá duše strachem slábla*), přičemž Bruno se v tomto ohledu odvolává na Ježíše Krista, který se před smrtí také bál (*Jestliže se chvěje strachem Bůh, je snad hanbou, bojí-li se člověk, když dospěl do blízkosti tělesné smrti?*).¹⁷⁷

4.1 SLAVNÍK A STŘEZISLAVA

Podle legendy *Est locus* byl Slavník *vynikající čestností i bohatstvím, jedinečný svou láskou ke spravedlnosti a dílem milosrdenství, významný muž mezi všemi obyvateli té země, velmi bohatý zlatem a stříbrem, uprostřed lákadel věrný strážce božího zákona. Prý s úzkostlivou péčí vedl život podle příkazů kněží. Slavník měl manželku hodnou svého rodu a dokonalou ušlechtilostí mravů, která neměla zálibu v ženské nádheře, ani ve zlatě a drahých kamenech. Prý to byla světice mravy, světice řečí*.¹⁷⁸

¹⁷³ *Slavníkovci ve středověkém písemnictví* 1987, s. 148–150

¹⁷⁴ Sláma, Jiří in Bruno z Querfurtu. *Život svatého Vojtěcha = Nascitur purpureus flos*. Praha: Vyšehrad, 2017. s. 124

¹⁷⁵ *Brunova vojtěšská legenda Nascitur purpureus flos* in *Slavníkovci ve středověkém písemnictví* 1987, s. 153–155

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 155.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 176.

¹⁷⁸ *Canapariova vojtěšská legenda Est locus* in *Slavníkovci ve středověkém písemnictví* 1987, s. 123

Charakteristika Vojtěchových rodičů v legendě *Nascitur purpureus flos* se mírně liší. *Vojtěchův otec byl vznešený a velmi mocný ... Měl dostatek pozemských statků, spoustu poddaných lidí, dům plný zlata a stříbra ... Ačkoli byl pánem země, přece nebyl nijak zvláštní člověk: zřídka se modlil, ale domovem u něho bylo vlídné milosrdenství, nedbal o cudnost, ale štědře se staral o chudé.* Bruno z Querfurtu dále píše, že Vojtěchův otec se rodem dotýkal pokrevní linie králů a jako nejbližší vnuk (*nepos*) se podobou blížil králi Jindřichovi. Také matka Vojtěchova byla ze slavného slovanského rodu. Byla prý velmi ušlechtilá, ale podle Bruna se dopustila chyby: *zatímco planula touhou po čistotě, zatímco si až příliš oblíbila stálé modlení, dala muži příležitost hřešit ne s jednou, ale s mnoha ženami.*¹⁷⁹

Pro srovnání lze připojit i Kosmovy charakteristiky Slavníka a Střezislavy. K roku 981 uvádí Kosmas Slavníkovo úmrtí. Podle Kosmy byl Slavník *muž tváře ke všem veselý, v svých úsudcích ducha bystrého, v hovorech vlídný, bohatý statky světskými i duchovními. V jeho domě se skvěla poctivost a upřímná láska ... V jeho činech se jevila znalost práva, podpora chudých, útěcha smutných, přijímání pocestných a ochrana vdov a sirotek.* Dále Kosmas píše o Slavníkově sídle v Libici nad Cidlinou.¹⁸⁰ O Střezislavě se Kosmas vyjádřil mnohem skromněji. K roku 987 uvádí její úmrtí, na rozdíl od *Est locus a Nascitur purpureus flos* uvádí i její jméno, přičemž ji nazývá ctihodnou a Bohu milou paní, jež byla *hodná slout i být matkou tak velikého a svatého syna.*¹⁸¹

Popisy charakterů Vojtěchových rodičů v *Kosmově kronice* i v legendě *Est locus* se jeví až příliš pozitivně na to, abychom je považovali za zcela objektivní. Bruno z Querfurtu na druhé straně líčí i drobné lidské nedostatky, a navíc uvádí zajímavé informace o rodinném původu obou Vojtěchových rodičů. Nevěru Slavníka zmiňuje možná s cílem hyperbolizace hříšného prostředí, ze kterého světec procházel.

Bruno zmínil Slavníkovu nevěru v takovém kontextu, jako by ji dával za vinu Střezislavě, což vypovídá o tehdejší pohledu na ženy. Je třeba si uvědomit, že vdané ženě tehdy pravděpodobně nezbývalo nic jiného než podobné poklesky svého manžela přehlížet, neboť na něm byla nutně v mnoha ohledech závislá. I v současnosti nacházíme podobné

¹⁷⁹ *Brunova vojtěšská legenda Nascitur purpureus flos in Slavníkovci ve středověkém písemnictví* 1987, s. 152–153

¹⁸⁰ *Kosmova Kronika česká* 1972, s. 48

¹⁸¹ Tamtéž, s. 49.

paralely, kdy ženy na příklad z důvodu ekonomické závislosti na svém partnerovi neohlásí domácí násilí.

Podle Bruna byl Slavník příbuzným (*nepos*) krále Jindřicha. Podle Třeštíka je zde míněn Jindřich II. z dynastie Liudolfingů, který byl králem v Brunově současnosti (vládl v letech 1002–1024). Argumentem pro uvažování spíše o Jindřichu I., který vládl v letech 919–936, je pouze doslovný překlad slova *nepos* jako *vnuk*. Podle Třeštíka nepřichází v úvahu příbuzenství Slavníka s Liudolfingy v přímé linii, Bruno zřejmě musel přehánět. Nejpravděpodobnější se zdá příbuzenství zprostředkované některým říšským rodem spřízněným s Liudolfingy. Nejspíše šlo o rod Babenberků, ze kterého pocházel magdeburský arcibiskup Adalbert, který pobýval na Libici, biřmoval Vojtěcha a sám Vojtěch k němu byl později poslán na studia. Slavníkův otec se zřejmě oženil s nějakou ženou z rodu Babenberků a s ní měl poté syna Slavníka.¹⁸²

Jak bylo citováno výše, Bruno z Querfurtu o Střezislavě píše, že pocházela *ze slavného slovanského rodu*. Někteří historici zastávají názor, že tím slavným slovanským rodem by mohli být Přemyslovci a že Střezislava byla sestrou Boleslava I. a Václava. Dušan Třeštík s tímto tvrzením nesouhlasí z logického důvodu: Bruno by jistě vyzdvihl, kdyby Vojtěchova matka pocházela z rodu světce Václava a tím spíše, kdyby byla jeho vlastní sestrou. Podle Dalimila pocházela Střezislava z rodu kouřimských knížat,¹⁸³ k čemuž se Třeštík přiklání – Střezislava byla podle něj buď dcerou, anebo sestrou kouřimského knížete, jehož Dalimil nazývá Radslavem. Jak bylo vysvětleno v kapitole týkající se vražd (s. 22–23), s Přemyslovci byl zřejmě příbuzný Slavník – Slavníkův otec mohl být synem nějakého neznámého bratra či sestry Bořivoje I.¹⁸⁴

4.2 SVATÝ VOJTĚCH

Vojtěch, syn Slavníka a Střezislavy, se narodil nejspíše v roce 956 na neznámém místě, často se ovšem uvažuje o Slavníkově sídle Libici. Podle legend v dětství onemocněl, když ho ale rodiče zaslíbili bohu, zase se uzdravil. Nejprve ho v domě otce vzdělával vychovatel Radla, později byl poslán do katedrální školy v Magdeburku.¹⁸⁵

¹⁸² Třeštík 1998, s. 422–424

¹⁸³ *Dalimilova kronika* 2011, s. 50

¹⁸⁴ Třeštík 1998, s. 421–424

¹⁸⁵ Lutovský a Petrů 2005, s. 50–53

Roku 981 se vrátil do Prahy, kde byl svědkem smrti prvního pražského biskupa Dětmara. V únoru roku 982 byl Vojtěch zvolen druhým pražským biskupem. Důležitou roli hrálo jistě jeho prestižní vzdělání; dle Lutovského a Petráně ho lze označit za nejvzdělanější osobnost tehdejších Čech. V roce 983 obdržel od císaře Oty II. biskupské insignie a přijal svěcení od mohučského arcibiskupa Willigise. Poté se vrátil do Prahy, v roce 988 ji ale opět opustil. Podle legend Vojtěchovi v Čechách vadila polygynie, sňatky kněží a zejména prodej křesťanských otroků a jejich transfer do pohanských zemí (*křesťanské otroky prodávali proradným Židům*),¹⁸⁶ kvůli čemuž se nejspíše dostal do konfliktu s předáky země.¹⁸⁷

V roce 989 dorazil do Říma, kde se setkal s císařovnou vdovou Theofanó. Poté se uchýlil do kláštera na Monte Cassinu u Neapole. Nakonec se v roce 990 stal členem benediktinského kláštera sv. Bonifáce a Alexia na římském pahorku Aventinu. Na podzim roku 992 však do Říma dorazilo poselstvo s Vojtěchovým vychovatelem Radlou a bratrem českého knížete Kristiánem žádající biskupa Vojtěcha o návrat do Prahy. Vojtěch se tedy vydal zpět do Čech, tentokrát v doprovodu skupiny mnichů, kteří měli osadit první mužský klášter v Čechách, skutečně založený v roce 993 v Břevnově.^{188 189}

Vojtěch tentokrát zůstal v Čechách pouhé dva roky. Spory s předáky zřejmě nabývaly na intenzitě, s čímž souviselo i zavraždění cizoložnice, které Vojtěch poskytl azyl. Po této události tedy v roce 994 definitivně opustil Čechy. Přes Uhry, kde zřejmě pokřtil budoucího uherského krále Štěpána I., cestoval do Říma, kde se uchýlil opět do aventinského kláštera. Roku 996 ho v klášteře zastihl příkaz arcibiskupa Willigise k okamžitému návratu do diecéze. Díky odvolání k papeži se Vojtěchovi podařilo dosáhnout ústupku – do Čech měl být vyslán posel, který měl zjistit, jestli o něj Čechové jako o biskupa ještě mají zájem. Pokud ne, bude se moci vydat na křesťanskou misii.¹⁹⁰

V roce 996 Vojtěch opustil Řím a vydal se na cestu do Porýní. Navštívil několik hrobů svatých (sv. Martina v Toursu, sv. Benedikta ve Fleury, sv. Maura v Glanfeuil) a poté se vrátil na císařský dvůr do Cách, kde mu posel z Čech oznámil, že Čechové o jeho návrat do vlasti nestojí. A tak na počátku roku 997 Vojtěch spolu se svým nevlastní bratrem Radimem

¹⁸⁶ Brunova *vojtěšská legenda Nascitur purpureus flos in Slavníkovci ve středověkém písemnictví* 1987, s. 159

¹⁸⁷ Lutovský a Petráně 2005, s. 53–55

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 55–56.

¹⁸⁹ Charvát, Petr. *Život a dílo svatého Vojtěcha* in Bahník, Petr a kol. *Svatý Vojtěch a střeoevropský prostor = Saint Adalbert and Central Europe*. Praha: Patrimonium Sancti Adalberti, 2021. s. 20

¹⁹⁰ Lutovský a Petráně 2005, s. 56–57

(Gaudenciem) a knězem Benediktem vyrazili přes panství polského knížete Boleslava Chrabrého k pohanským Prusům, kde Vojtěcha 23. dubna 997 stihla mučednická smrt.¹⁹¹

Vita prior popisuje umučení sv. Vojtěcha takto: Vojtěch, Gaudencius a Benedikt putovali zemí pohanských Prusů. V poledne přišli na rovinatá luka, kde Gaudencius sloužil mši. Poté se trochu najedli, aby se posilnili na další cestu. Nakonec si po jídle všichni odpočinuli. Najednou se k nim přihnali *rozzuření pohané* a spoutali je. Vojtěch prý svým svázaným bratrům řekl, ať nejsou smutní, že přece vědí, že tak trpí pro Kristovo jméno a *co může být statečnější, co krásnější než dát sladký život za nejsladšího Ježíše?* Z davu pohanů vyrazil Sikko, pohanský kněz a vůdce davu, a *ze všech sil hodil obrovské kopí* a bodl s ním Vojtěcha přímo do srdce. Pak ho začali bodat i ostatní, až měl celkem sedm velkých ran. *Sňali mu pouta a on rozpráhl ruce do podoby kříže a volal k Pánu pronášeje pokorné modlitby za spásu svou i svých pronásledovatelů.* Tělem v podobě kříže spadl na zem a zemřel. *Ukrutní barbaři* poté oddělili Vojtěchovu hlavu od zbytku těla a usekli mu končetiny. Tělo pohodili na místě vraždy, hlavu nabodli na kůl a *s veselým křikem, vychvalující svůj zločin,* se vraceli do svých domovů. Vojtěch byl takto umučen v pátek, tedy v den umučení Krista, 23. dubna.¹⁹²

Vita altera líčí Vojtěchovo umučení až na detaily prakticky stejně. V pátek asi ve tři hodiny sloužil Gaudencius mši svatou. Potom bratři usedli a pojedli trochu jídla. Vydali se na cestu, ale byli unavení, a tak si odpočinuli nedaleko místa, kde jedli. Všichni tři bratři usnuli. *Tu náhle zařinčí zbraně, blýskne se kopí, zazvučí štít a břinkne ostrý meč.* Přišel k nim barbar, kterému Poláci zabili bratra, a s ním *ti, kteří mají radost z nejhorších skutků.* Byli to *modloslužebníci,* kteří litovali, že Vojtěcha, Gaudencia a Benedikta, cizince ve své zemi, propustili, když se spolu dříve setkali na trhu. Pohané bratry svázali. Všichni tři se lekli, když se probudili s pouty na rukou. *Neméně se vylekal nyní i velký Vojtěch,* přestože si vždy přál zemřít jako mučedník, *jako každý jiný člověk se bál okusit hořkou smrt, mysl zděšená více než jindy zápolila se zbabělostí.* Bruno přirovnává Vojtěchův strach před smrtí ke strachu Ježíše Krista před ukřižováním. *Jestliže se chvěje strachem Bůh, je snad hanbou, bojí-li se člověk, když dospěl do blízkosti tělesné smrti?* Ti, kdo při Vojtěchově smrti byli, prý říkali, že bledý Vojtěch neproněs ani slovo, když ho svázaného vedli na vrchol hory, kde ho sedmi

¹⁹¹ Charvát, Petr. *Život a dílo svatého Vojtěcha* in Bahník a kol. 2021, s. 21

¹⁹² Canapariova *vojtěšská legenda Est locus* in *Slavníkovci ve středověkém písemnictví* 1987, s. 144–145

kopími probodli. Promluvil k Sikkovi, vůdci *bezbožné roty*, který mu zasadil první ránu, čímž mu probodl srdce – zeptal se ho slabým hlasem: *Co chceš, otče?* Když pohané probodali Vojtěchovo tělo, rozvázala se mu prý najednou pouta na rukou, aniž by je někdo uvolnil, a Vojtěch rozpřáhl ruce do podoby kříže. Vojtěchovu hlavu pak oddělili od těla a obě části střežili, ale ne z úcty – domnívali se, že od sousedního polského knížete Boleslava dostanou za tělo výkupné, což se také stalo. Vojtěch byl umučen v den sv. Jiří (tedy 23. dubna).¹⁹³

Jak již bylo zmíněno v úvodu k vojtěšské hagiografii, legendy se poněkud liší v popisu Vojtěchovy reakce na blížící se mučednickou smrt. V *Est locus* Vojtěch uklidňuje své bratry, ať nejsou smutní, a připomíná jim, že trpí za Krista. Bruno z Querfurtu naopak píše, že Vojtěch se smrti obával stejně tak, jako by se bál každý obyčejný člověk, ale i jako se bál sám Ježíš Kristus. Právě díky Brunovým upřímnějším popisům Vojtěchova chování může být světec pro čtenáře legendy reálnější i sympatičtější, mohou se s ním lépe ztotožnit a také mohou snadněji uvěřit tomu, že i oni mohou být jako křesťané zproštěni všech svých hříchů.

Vojtěchovy ostatky vykoupil od pohanů Boleslav Chrabrý a slavnostně je uložil v arcibiskupském kostele v Hnězdně. Odtud je v roce 1039 převezl Břetislav I. do pražského svatovítského kostela, čímž se zasvěcení rozšířilo na trojici světců: sv. Víta, sv. Václava a sv. Vojtěcha.

4.3 VRAŽDA CIZOLOŽNICE

Když se Vojtěch v roce 992 vracel do vlasti, zastavil se prý v neděli v jednom městě, které je podle pozdějšího českého dodatku ztotožňováno se Starým Plzencem, a velmi ho zarmoutilo, že se ve sváteční den konal velký trh.¹⁹⁴ Podle legend prý Češi svého biskupa vítali s radostí a po jeho návratu ho zpočátku ctili. Boleslav II. vystavil Vojtěchovi povolení k rozlučování nepředpisově uzavřených sňatků, k zakládání kostelů na knížecích hradech či k výběru biskupského desátku. Vojtěch rovněž prosadil v Praze zákaz vařit pivo na prodej, což bylo respektováno až do roku 1244.¹⁹⁵

Ale Češi se prý brzy začali chovat zase jako dřív. *Lákáni vzpomínkami na staré chyby, upadali znovu do smyslnosti, a práce pastýře a svědomitá péče dobrého otce přišla vniveč.*¹⁹⁶

¹⁹³ Brunova vojtěšská legenda *Nascitur purpureus flos* in *Slavníkovci ve středověkém písemnictví* 1987, s. 175–178

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 163.

¹⁹⁵ Charvát, Petr. *Život a dílo svatého Vojtěcha* in *Bahník a kol.* 2021, s. 21

¹⁹⁶ *Canapariova vojtěšská legenda Est locus* in *Slavníkovci ve středověkém písemnictví* 1987, s. 136

Manželka jednoho urozeného muže byla obviněna z cizoložství s klerikem. Rodiče ženina manžela *podle barbarského zvyku* žádali, aby byla sřata. Cizoložnice pospíchala ukrýt se před krutým trestem u biskupa Vojtěcha, který ji schoval do ženského kláštera sv. Jiří na Pražském hradě. Klíč svěřil kustodovi kostela. Podle legendy *Est locus* chtěl Vojtěch ženinu vinu vzít na sebe a vydávat se za původce hříchů, tedy za toho duchovního, se kterým žena cizoložila, aby se tak dočkal vytužené mučednické smrti.¹⁹⁷ Jeho probošt Wilik mu to ovšem rozmluvil. Na biskupský dvůr vtrhli ozbrojenci požadující ženin život. Jeden z bojovníků Vojtěchovi vyhrožoval – nebude-li jim vydána cizoložnice, pomstí se na Vojtěchových bratrech, jejich ženách, potomcích a majetku. Náhle se objevil podplacený zrádce a prozradil ozbrojencům, kde se žena skrývá i kdo to místo střeží. Zajali tedy kustoda kostela, který jim pod výhrůzkami smrti ženu nakonec vydal. Bojovníci *prý třesoucí se ženu popadli za vlasy, vyvlekli z chrámu a stali*. Její manžel *jako spravedlivý muž* odmítl stít ji vlastnoručně, trest tedy vykonal obyčejný pacholek.^{198 199}

Pokud bychom měli srovnat líčení vraždy cizoložnice v legendě *Est locus* a legendě *Nascitur purpureus flos*, mladší *Canapariova legenda* popisuje událost ve větším rozsahu a detailněji, přičemž se díky tomuto textu dozvídáme i o důležité výhrůžce msty na Vojtěchových příbuzných. Bruno z Querfurtu věnuje vraždě jediný odstavec a ve srovnání s *Est locus* neposkytuje prakticky žádné nové informace, proto lze předpokládat, že zde Bruno vycházel právě z popisu události v mladší legendě.²⁰⁰

Podle Třeštíka mohl být tím klerikem, který svedl ženu k cizoložství, některý z mladých Vojtěchových kleriků, zřejmě bez kněžského svěcení.²⁰¹

V tomto příběhu se střetlo právo církevní, konkrétně právo azylu, se zvykovým právem české společnosti, podle kterého měla být zavražděna nevěrná žena i její svůdce. Pokud by

¹⁹⁷ Tento Vojtěchův nápad se může nezasvěcenému člověku zdát poněkud zvláštní. Dušan Třeštík ovšem upozorňuje na podobnost se sv. Jimramem, který se stal svatým právě tímto způsobem – vzal na sebe vinu svůdce dcery bavorského vévody a byl za to zavražděn. Proto podle Třeštíka Vojtěch v tuto chvíli nepochybně myslel právě na sv. Jimrama, nejedná se tedy pouze o obvyklou touhu po svatořečení. (Třeštík. *Proč byli zavražděni Slavníkovci?* in *Slavníkovci v českých dějinách* 2007, s. 16)

¹⁹⁸ *Canapariova vojtěšská legenda Est locus* in *Slavníkovci ve středověkém písemnictví* 1987, s. 136–137

¹⁹⁹ *Brunova vojtěšská legenda Nascitur purpureus flos* in *Slavníkovci ve středověkém písemnictví* 1987, s. 163–164

²⁰⁰ Také podle Třeštíka Bruno z Querfurtu historiku s nevěrnou ženou *opsal a zřejmě vůbec nepochopil, o co v ní šlo, neboť vynechal podstatné podrobnosti, především výhrůžku krevní mstou*. (Třeštík. *Proč byli zavražděni Slavníkovci?* in *Slavníkovci v českých dějinách* 2007, s. 17)

²⁰¹ Třeštík *Proč byli zavražděni Slavníkovci?* in *Slavníkovci v českých dějinách* 2007, s. 15

k trestu nedošlo, dle zvykového práva nastupovala krevní msta, při níž mohlo dojít k vraždě viníka, jeho ženy a dětí a uloupení jeho majetku. Jak již bylo zmíněno, vražda cizoložnice byla pro Vojtěcha pravděpodobně *poslední kapkou* právě proto, že k porušení práva azylu a ke stětí ženy došlo přímo před biskupovými očima, a navíc v areálu Pražského hradu. Důvodem Vojtěchova definitivního odchodu z Čech tedy nebylo nedodržování křesťanských obyčejů, jak říkají obě legendy, ale spíše výrazné neshody s předáky země, možná dokonce zapletení do krevní msty s Vršovci, jejíž součástí bylo i pozdější přepadení Libice v září 995.²⁰² Také kvůli těmto sporům zřejmě Boleslav II. v roce 996 prostřednictvím poslu arcibiskupu Willigisovi odpověděl, že Vojtěchův návrat do vlasti není žádoucí – obával se totiž, že Vojtěch bude v Čechách chtít *krutě pomstít zavražděné bratry*.^{203 204 205}

²⁰² Otázka Vršovců jako možných viníků vraždění na Libici byla vysvětlena v kapitole týkající se vražd (s. 24).

²⁰³ *Brunova vojtěšská legenda Nascitur purpureus flos in Slavníkovci ve středověkém písemnictví* 1987, s. 169

²⁰⁴ Třeštík *Proč byli zavražděni Slavníkovci?* in *Slavníkovci v českých dějinách* 2007, s. 16–17

²⁰⁵ Bruno z Querfurtu sice uvádí, že posel do Prahy byl vyslán během Vojtěchova pobytu v Polsku u Boleslava Chrabrého, spolehlivější je zde ale Kosmovo líčení, kdy jde skutečně o posly mohučského arcibiskupa Willigise. (*Kosmova Kronika česká* 1972, s. 53)

5 ČESKÁ RANĚ STŘEDOVĚKÁ HRADIŠTĚ

Hradiště byla opevněná sídliště často stavěná v místech s přirozenou ochranou – na ostrožnách, na místech chráněných srázy či vodou. První hradiště se na našem území objevují už v mladší době kamenné. Nejmladší hradiště, jejichž přestavby datujeme až do 12. století, jsou přímými předchůdci vrcholně středověkých hradů.²⁰⁶

Předmětem zájmu této části práce jsou raně středověká hradiště, tedy fortifikační díla stavěná v příznačně nazývané době hradištní, která se vymezuje přibližně lety 600/650–1200. První Slované osidlující českou kotlinu si obecnou znalost stavby opevněných míst pravděpodobně přinesli s sebou, ovšem technika fortifikací se zřejmě vyvíjela až na nově osazeném území. Různé druhy palisád, hrotitých příkopů, nižších valů a další jednoduchá fortifikační díla byla na našem území stavěna možná už od 6., s jistotou od 7. století, přičemž k budování opevnění docházelo spíše příležitostně pod tlakem vnějšího ohrožení. Archeologicky doložená opevnění ovšem pochází až z 8. století. V 9. století byla jednoduchá opevnění nahrazena složitější konstrukcí – od této doby jsou stavěny dřevohlinité hradby zpevňované nasucho stavěnými kamennými zdmi. Tato základní podoba fortifikace kombinující dřevohlinitou hradbu s kamennou zdí se v průběhu raného středověku v zásadě nezměnila. Od 9. století se rovněž začal zvětšovat plošný rozsah hradišť. Další pásy hradeb obvykle hradiště vnitřně členily na několik částí, přičemž součástí byly i samostatně opevněné areály sloužící jako knížecí sídla. V této době se rovněž rozšiřují funkce hradišť – vedle vojensko-obranného významu se od 9. století hradiště stávají zmíněnými sídly knížat, centry obchodu, řemesel i kultu. Od poloviny 10. století mají některá hradiště i funkci správní jakožto centra provincií. Právě na těchto správních hradištích byl založen nejstarší správní systém českého státu – hradecká soustava.²⁰⁷

Následující podkapitoly se věnují konkrétním raně středověkým hradištím spojeným s násilnými událostmi vylíčenými v předchozích kapitolách.

²⁰⁶ Čtverák, Vladimír, Lutovský, Michal, Slabina, Miloslav a Smejtek, Lubor. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha: Libri, 2003. s. 7–8

²⁰⁷ Tamtéž, s. 18–20.

5.1 LIBICE

Vyvráždění Slavníkovců roku 995 lokalizuje na Libici až Kosmas – vojtěšské legendy *Est locus a Nascitur purpureus flos* Libici vůbec nejmenují. Kosmas ji zmiňuje i v souvislosti se smrtí Vojtěchova otce Slavníka. O nepochybném významu Libice za Slavníkovců svědčí archeologické nálezy a také název Libice objevující se na slavníkovských mincích. Dobyť hradiště v roce 995 neznamenal jeho definitivní zkázu – Libice i poté zůstala důležitým opěrným bodem českého státu a jako hradiště (*oppidum*) je uváděna ještě roku 1130.²⁰⁸

Libické hradiště leželo poblíž dnešního uměle vytvořeného soutoku Labe a Cidliny. Podle výsledků přírodovědného bádání v raném středověku meandrující řeka Cidlina těsně obtékala jižní boky hradiště. Hradiště tedy zaujímal dva říční poloostrovy. Akropole byla na západní oválné části, která byla spojená úzkou trojúhelníkovitou šíjí s východní částí, která je označována jako předhradí a která leží v areálu dnešní obce Libice nad Cidlinou. Libické hradiště bylo jedním z největších českých raně středověkých hradů – celková rozloha obou areálů dosahuje 26 hektarů. Obě části hradiště obklopovala celkem asi 3 kilometry dlouhá dřevohlinitá hradba s čelní kamennou zdí, v některých místech doplněná příkopem z vnější strany.^{209 210}

Libice byla v centru archeologického zájmu už od konce 19. století. Rozsáhlé moderní výzkumy byly zahájeny na konci 40. let 20. století. Výzkumná aktivita byla z počátku soustředěna na akropoli, ale od 70. let jsou prováděny i záchranné výzkumy v prostoru dnes zastavěného předhradí.^{211 212}

Oba říční poloostrovy byly osídleny už v době příchodu prvních Slovanů. Počátky hradiště jsou ale kladeny až do 9. století. Na počátku 10. století už byla na akropoli řada sídlištních objektů, obytných i hospodářských staveb. Zřejmě už na konci 9. století se ve východní části akropole začalo pohřbívat a pohřbívání pokračovalo až do poloviny 11. století. Celkem bylo odkryto téměř 300 hrobů. Nejstarší hrobky obsahovaly zbraně a šperky velkomoravského charakteru, nejmladší horizont pohřbívání představuje hrob s denárem Břetislava I. V polovině 10. století v přímé souvislosti s růstem obchodních aktivit rostl i význam Libice.

²⁰⁸ Lutovský 2007, s. 146–147

²⁰⁹ Čtverák a kol. 2003, s. 174–175

²¹⁰ Lutovský 2007, s. 147–148

²¹¹ Čtverák a kol. 2003, s. 176

²¹² Lutovský 2007, s. 149–150

Hradiště totiž leželo na významné trase dálkového obchodu, a to na cestě do Slezska, k polské Vratislavi a dále po Odře na sever. Přibližně kolem poloviny 10. století byla na akropoli vystavěna rezidence – vznikl zde rozsáhlý kostel s příčnou lodí a možná jednopatrový dřevěný palác s maltovými podlahami. Předpokládanou stavbou z doby před koncem 10. století je i mincovna, kde byly raženy slavníkovské denáry. Původně klešřovitá brána střežící hlavní vstup do vnitřního hradu se nacházela v místech, kde na akropoli vstupuje dnešní cesta. Na konci 10. století byla k bráně přistavěna kamenná, nasucho stavěná věž. Po vyvraždění Slavníkovců v roce 995 byla na místě dřevěného paláce vybudována stavba s kamennou podezdívkou, zřejmě příbytek hradskeho správce – Libice se stala správním střediskem. Na přelomu 11. a 12. století se sídlo knížecího správce přesunulo na předhradí a nevyužívaná akropole začala pustnout.²¹³

Při návštěvě někdejšího libického hradiště si na akropoli můžeme prohlédnout přibližné půdorysy zmíněného kostela a paláce z 10. století, které jsou schematicky vyznačeny v terénu. U nich se nachází sousoší sv. Vojtěcha a sv. Radima.

5.2 LŠTĚNÍ

Hradiště Lštění se nacházelo v Posázaví nedaleko Benešova. Založeno bylo pravděpodobně Spytihněvem I. na přelomu 9. a 10. století. Jednalo se o jedno z obvodových hradišť tehdejšího přemyslovského panství.²¹⁴ Kosmas se o Lštění zmiňuje pouze jednou, a to v souvislosti s vězněním první manželky Vratislava II. z rozkazu jeho tehdy vládnoucího staršího bratra Spytihněva II. V XV. kapitole druhé knihy kroniky označuje Lštění jako *velmi pevný hrad (castrum munitissimum)*.²¹⁵

Areál hradiště Lštění je bohužel doposud málo archeologicky prozkoumaný. V roce 1905 zde provedl svůj výzkum Josef Ladislav Píč, v roce 1914 na místě vedl výkopy tehdejší majitel konopištského panství František Ferdinand d'Este a poslední menší záchranný výzkum zde proběhl v roce 1974.²¹⁶

Hradiště Lštění bylo vystavěno na ostrožně nad levým břehem Sázavy. Ostrožna má tvar nepravidelného lichoběžníku, od východu je spojena s okolním terénem šíjí o šířce

²¹³ Lutovský 2007, s. 150–156

²¹⁴ Lutovský 2009, s. 116–122

²¹⁵ *Kosmova Kronika česká 1972*, s. 98

²¹⁶ Lutovský 2009, s. 117–119

190 metrů, z ostatních stran je ohraničena strmými srázy. Terén ostrožny zvolna klesá, nejvyšší bod se nachází na dodnes zčásti zachovaném hlavním valu. Hlavní val dosahuje místy výšky kolem tří metrů a je dlouhý asi 200 metrů. O možné konstrukci hradeb máme jen velmi málo informací, patrně byly tvořeny dvěma souběžnými, nasucho kladenými zdmi, které byly vzájemně spojené dřevěnou konstrukcí a byly zasypány zeminou. Ani o vnitřní zástavbě hradiště nemáme mnoho informací. Nejpozději za vlády sv. Václava došlo k vybudování románského kostela sv. Klimenta v centrální části hradiště. Kostel byl ve 14. století goticky přestavěn, ale do dnešních časů se zachoval v barokní podobě z roku 1730. Je pravděpodobné, že v areálu hradiště byl rovněž opevněný dvorec hradského správce, ale archeologicky to dosud prokázáno nebylo.²¹⁷

5.3 TETÍN

Původní hradiště Tetín se nacházelo na místech dnešní obce Tetín, zhruba 2 kilometry od Berouna. Kosmas se zmiňuje o Tetíně v IV. kapitole první knihy své kroniky v souvislosti s druhorozenou Krokovou dcerou Tetkou. Právě ona podle Kosmy nechala hrad Tetín vystavět, *polohou velmi pevný, na vrcholu strmé skály u řeky Mže*.²¹⁸ Ale, jak uvádí Lutovský, z archeologického i historického hlediska je zřejmé, že Tetín byl opevněn teprve ke konci 9. nebo na počátku 10. století, kdy pravděpodobně nahradil zanikající hradiště u Hostimi na protější straně řeky Berounky. Tetín byl jedním z opěrných bodů hradské soustavy obklopující první přemyslovský stát ve středních Čechách; hradiště stálo na cestě do jižních a západních Čech a dále do Řezna a Pasova.²¹⁹

Tetín byl vystavěn na trojúhelníkové ostrožně v blízkosti brodu přes Berounku a měl celkovou rozlohu téměř 10 hektarů. Bohužel většinu pozůstatků po přemyslovské minulosti smetly novodobé stavební úpravy, téměř celý areál hradiště dnes totiž zabírá část obce Tetín. Na východním konci ostrožny se nacházel vnitřní hrad (akropole), ke kterému na západě přiléhala dvě předhradí. Součástí vnitřního hradu byl knížecí dvorec, který pravděpodobně ležel na místě dnešní fary nebo v jejím okolí směrem na východ. Archeologickými doklady nebyla existence dvorce dosud přesvědčivě prokázána, nicméně nepřímou je popsán v ludmilských legendách – Ludmilini vrazi nejprve rozrazili bránu

²¹⁷ Lutovský 2009, s. 116–122

²¹⁸ *Kosmova Kronika česká 1972*, s. 15

²¹⁹ Lutovský 2009, s. 138–148

vnějšího ohrazení, až poté dveře Ludmilina domu.²²⁰ K hradišti na počátku 10. století patřil možná i kostel, který máme po dobu Ludmilina pobytu doložený pouze nepřímou přítomností kněží a sloužením mší. Spolehlivější informace máme o kostele sv. Michala, který dle legend nechala postavit Drahomíra nad hrobem sv. Ludmily a odkud později kníže Václav vyzvedl Ludmiliny ostatky. Tento kostel stál patrně v místech dnešního kostela sv. Jana Nepomuckého. Zřejmě ve 12. století byl na akropoli vystavěn kostel sv. Ludmily (dnes sv. Kateřiny). V těsné blízkosti dnešního kostela sv. Kateřiny stojí barokní kostel sv. Ludmily ze 17. století.²²¹

Před farou napříč dnešní návsi probíhala příčná hradba oddělující vnitřní hrad od zbytku hradiště. Archeologický výzkum zbytku valu prokázal existenci hradby o šířce asi 7,5 metrů. Tato hradba sestávala z nasucho stavěné kamenné zdi, na níž navazovala hlinitá výplň s dřevěnou konstrukcí, přičemž zadní stěna hradby byla dřevěná. Bohužel v 19. století byla rozvezena většina příčných valů stejně jako obvodové opevnění akropole. Dodnes se dochovaly pozůstatky vnější hradby předhradí, poměrně dobře zřetelný je val s příkopem. Tento val přetíná v délce asi 400 metrů celý přístup na ostrožnu a obloukovitě se stáčí na severní a jižní boky hradiště.²²² Dochovaný vnější val se bohužel nachází na soukromých pozemcích, turisté si ho mohou alespoň zčásti prohlédnout u severozápadního cípu někdejšího hradiště.

Nedaleko místa, kde se zmíněný vnější val stáčí na jižní bok hradiště, bylo v roce 2006 objeveno dosud nejstarší zjištěné pohřebiště, jehož počátky sahají až do 9. století. Další doposud objevená pohřebiště přímo v areálu hradiště či v jeho okolí byla výrazně mladší.²²³

Zánik hradiště byl v přímé souvislosti se vznikem hradu Tetína vybudovaném v sousedství hradiště. První písemná zmínka o hradu pochází z roku 1321, ovšem archeologický výzkum prokázal, že první fáze hradu byla vystavěna už kolem poloviny 13. století. Nepochybně se jednalo o hrad královský, nejspíše měl sloužit jako sídlo královských úředníků, především

²²⁰ Vycházíme z legendy *Fuit in provincia Bohemorum* (Chaloupecký 1942, s. 62): *Když se pak zešeřilo, řečení ukrutníci zamířivše k jejímu obydlí rozrazí bránu a vběhnuvše ke dveřím domu, v němž byla služebnice boží, vylomí veřeje a vejdou dovnitř. Obdobné líčení situace nalezneme i v *Kristiánově legendě*: *Když pak nastal večer, napadli řečení násilníci její dům a vylomivše bránu, ... vyrazivše dveře, vnikli s divokým pokřikem do ložnice...* (*Kristiánova legenda* 2012, s. 39)*

²²¹ Lutovský 2009, s. 138–148

²²² Tamtéž, s. 138–148.

²²³ Tamtéž, s. 138–148.

lovčího. Koncem 13. století proběhla rozsáhlá přestavba hradu, patrně v souvislosti se změnou jeho funkce – stal se rezidenčním hradem přemyslovských levobočků. Ve zmíněném roce 1321 hrad vlastnil Štěpán z Tetína, synovec přemyslovského levobočka Jana Volka. Od jeho rodu hrad odkoupil Karel IV. Tetínské panství bylo později připojeno ke Karlštejnu a hrad Tetín brzy zanikl. Do dnešních dnů se dochovala pouze zřícenina hradu.²²⁴

²²⁴ Durdík, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. 3., opravené vydání. Praha: Libri, 2009. s. 552–553

ZÁVĚR

Hlavním tématem bakalářské práce byly různé podoby násilí zachyceného v nejstarších domácích literárních památkách, přičemž jsme se chtěli soustředit především na násilí na ženách. Cílem bakalářské práce byla excerptce vybraných tematických segmentů z primárních textů a následná komparace s odbornou sekundární literaturou. Stěžejními prameny byly Kosmova Kronika Čechů a ludmilské, václavské a vojtěšské hagiografické texty. Co se týče sekundární literatury, klíčovou publikací byly *Počátky Přemyslovců: vstup Čechů do dějin: 530–935* (1998) Dušana Třeštíka, ale vycházeli jsme i z prací Josefa Žemličky, Barbary Krzemieńské, Michala Lutovského a dalších.

Podoby násilí jsou členěny podle výchozích pramenů, ale pokoušíme se i o dělení tematické. Práce je rozdělena na pět hlavních částí. Po úvodní kapitole v krátkosti popisující postavení žen ve zkoumané době následuje část věnovaná *Kosmově kronice*, která je tematicky členěna na pět podkapitol: únosy žen, týrání na Lštění, tresty, msty a mrzačení, vraždy a násilí ve válce. Podkapitola o únosech se týká dívčí války, příběhu Oldřicha a Boženy a Břetislavova únosu Jitky. V souvislosti s dívčí válkou řeší Kosmovy možné inspirace, možnost smyšlenosti příběhu, v krátkosti také možnou lokaci události a rovněž to, jak příběh zapadá do Kosmovy koncepce. Podkapitola o Oldřichovi a Boženě upozorňuje na silový přístup Oldřicha vůči vdané Boženě, opět se věnuje Kosmovým inspiracím, ale vyvrací názor, že by byla postava Boženy Kosmou zcela smyšlená. Dále se vycházejíce z odborné literatury pokoušíme o časové zařazení i lokalizaci příběhu. Následuje popis únosu Jitky ze Schweinfurtu Břetislavem I. Zde řešíme možnou motivaci únosu – proč si Oldřich s Břetislavem zvolili právě Jitku, a především proč se Břetislav rozhodl pro únos. Dále se věnujeme i jiným příkořím, které Jitka během svého života zakusila. Podkapitola o týrání na Lštění vypráví o trýznění manželky Vratislava II. na hradišti Lštění, kde ji věznil Vratislavův bratr Spytihněv. Přes příběh trýznitele Vratislavovy manželky, hradskeho správce Mstiše, se dostáváme k trestům, mstám a mrzačení. V *Kosmově kronice* najdeme opravdu mnoho násilných trestů, které byly často navíc velmi ponižující – mohlo jít o oslepení, uřezání končetin, nosu či kastraci. Takto byli trestáni lidé, kteří zradili panovníka (Prkoš, Neuša či Přivitan), ale také se jednalo o prostředek pro vyřazení protivníka při nástupnických bojích (Jaromír). Trestání se prolíná také s vraždami, kterým se věnujeme v následující podkapitole. Kromě vražd jednotlivců (Beneda či Zderad) detailněji popisujeme vyvraždění

rodů – Slavníkovců a Vršovců. V části o přepadení slavníkovské Libice vycházíme také z vojtěšských legend. Řešíme zde otázku motivace útoku a jeho možné viníky – nejpravděpodobnější se nám zdá pomsta za Vojtěchovo poskytnutí azylu cizoložnici v kombinaci s touhou po libickém bohatství, přičemž nelze s jistotou říci, jestli útočili Vršovci či někdo jiný. Dále se věnujeme problematice Vršovců – jimi spáchaným atentátům na česká knížata, ale také trojímu vraždění Vršovců (1003, 1014 a 1108). Třetí vraždění si můžeme dovolit popsat blíže díky rozsáhlejší zprávě v *Kosmově kronice*. V závěru podkapitoly je zmíněno také vraždění Židů a silový přístup vůči nim ze strany Břetislava II. Poslední podkapitola vycházející z *Kosmovy kroniky* se týká násilí ve válce. Kosmas popisuje mnoho vojenských střetů, z nichž vybíráme dva, kterým se věnujeme blíže, a to luckou válku a Břetislavovo polské tažení. V souvislosti s tažením do Polska jsou také zmíněny nucené přesuny obyvatelstva v raném středověku a v krátkosti jsou popsána Břetislavova dekreta.

Další část práce vychází z ludmilské a václavské hagiografie a popisuje osobnosti sv. Ludmily, Drahomíry a sv. Václava. V úvodu kapitoly představujeme vybrané legendy, přičemž se blíže věnujeme Kristiánově legendě a osobě jejího autora. V podkapitole o sv. Ludmile nechybí vylíčení sporu se snachou Drahomírou, kdy předpokládáme, že jejich neshody pramenily zejména z odlišných názorů na mezinárodní orientaci knížectví. Blíže je popsána Ludmilina smrt, zvláštní způsob vraždy i možný vražedný nástroj. Další podkapitola je věnována Drahomíře, Václavově matce, a shrnuje především její výrazně se lišící charakteristiky v jednotlivých legendách. U sv. Václava popisujeme jeho osobnost, jak ji líčí legendy a při popisu jeho skutků se krátce zmiňujeme také o problematice otrokářství v raně středověkých Čechách. Srovnáváme líčení staroboleslavské vraždy v hagiografických textech, přičemž vycházejíc z názoru Dušana Třeštíka upozorňujeme, že ve skutečnosti nemusela být vražda naplánovaná, jak zdůrazňují legendy. V závěru se věnujeme některým zázrakům spojených s osobností sv. Václava.

Část práce, jejímž východiskem byly vojtěšské legendy, se soustředí kromě sv. Vojtěcha i na jeho rodiče, Slavníka a Střezislavu, a také na příběh cizoložnice zavražděné navzdory azylu, který jí Vojtěch jako biskup poskytl. V úvodu kapitoly se mimo jiné věnujeme spornému autorství legendy *Est locus*, tradičně označované jako Canapariova, přestože podle nejnovějších názorů byla napsána lutyšským biskupem Notkerem nebo některým z jeho kněží. Především v podkapitole o Slavníkovi a Střezislavě zdůrazňujeme odlišná líčení Bruna

z Querfurtu a autora legendy *Est locus*. V podkapitole o sv. Vojtěchovi je ve stručnosti nastíněn jeho životopis, blíže je popsána jeho mučednická smrt. V souvislosti s vraždou cizoložnice je vysvětlen Vojtěchův konflikt s českými předáky, tedy jeho hlavní důvod k odchodu z Čech.

Poslední kapitola práce je zaměřena na česká raně středověká hradiště. Popisuje celkem tři hradiště (Libici, Lštění a Tetín), která jsou spojována s některými popisovanými násilnými událostmi. Tuto kapitolu doplňují přílohy práce – plány a fotografie jednotlivých hradišť.

Cíl práce byl splněn. Bakalářská práce pomocí dokladů v dobových literárních pramenech přibližuje život raně středověkých žen, ale i mužů, přičemž se soustředí zejména na násilí a obecně silový přístup. V důsledku menšího zastoupení ženských osobností v primárních pramenech, což samozřejmě souvisí s tehdejším postavením žen ve společnosti, se navzdory hlavnímu zaměření práce na ženy věnujeme spíše násilí obecně, tedy i na mužích. V souvislosti s hlavním předmětem zájmu se práce dotýká také mnoha mytických, ale především historických událostí českých raně středověkých dějin.

Překvapující je rozhodně množství vylíčených vražd, trestů a jiných podob násilí, často velmi krutých, ale především jejich motivace, kdy bylo mnohdy vražděno z důvodu pouhé urážky knížete. Násilníci se nad svými činy více nezamýšleli, protože se jednalo o běžnou součást tehdejšího života. Vybrané pasáže z primárních textů dokládají pohled společnosti raného středověku na ženy a jejich tehdejší postavení. České dějiny se ovšem mohou *pyšnit* i ženskými osobnostmi, které podřízení mužům odmítají – kněžna Ludmila a kněžna Drahomíra, mezi nimiž byl bohužel končící vraždou jedné z nich. Domníváme se ale, že tento osudný spor nepramenil z ženské konkurence podněcované společností, jak to možná na první pohled vyplývá z legend, spíše šlo o střet jejich názorů na zahraniční orientaci přemyslovského knížectví.

Bakalářská práce aspiruje na využití ve vzdělávací oblasti, a to ve výuce českého jazyka a literatury, dějepisu, občanské nauky a společenských věd či zeměpisu. Předkládané poznatky mohou být rovněž teoretickým východiskem pro uspořádání exkurze na popisované lokality.

RESUMÉ

Předmětem bakalářské práce jsou podoby násilí zachycené v nejstarších domácích literárních památkách, přičemž zvláštní pozornost je věnována násilí a silovému přístupu vůči ženám. Jednotlivé zmínky o násilí jsou tematicky utříděny a dále komparovány s odbornou sekundární literaturou. Stěžejními prameny jsou *Kosmova Kronika česká* a ludmilské, václavské a vojtěšské hagiografické texty – především *Kristiánova legenda*, *legenda Fuit in provincia Bohemorum*, *legenda Crescente fide*, *První slovanská legenda o sv. Václavu*, *legenda Nascitur purpureus flos* a *legenda Est locus*. Práce sleduje únosy žen, násilné tresty, msty, mrzačení, vraždy jednotlivců i vraždění celých rodů, vraždy tvořící světce, vyhoštění ze země, dotýká se i nuceného přesídlování obyvatel a otroctví. Blíže se věnuje některým osobnostem vystupujícím v hagiografii – sv. Ludmile, Drahomíře, sv. Václavovi, sv. Vojtěchovi a jeho rodičům, Slavníkovi a Střezislavě. Ve snaze o identifikaci s prostředím obsahuje práce také popis některých lokalit spojovaných s popisovanými událostmi (raně středověká hradiště Libice, Lštění a Tetín). Bakalářská práce směřuje k využití ve vzdělávací oblasti, ať už studenty či učiteli českého jazyka a literatury, dějepisu, občanské nauky a společenských věd, ale i jiných oborů.

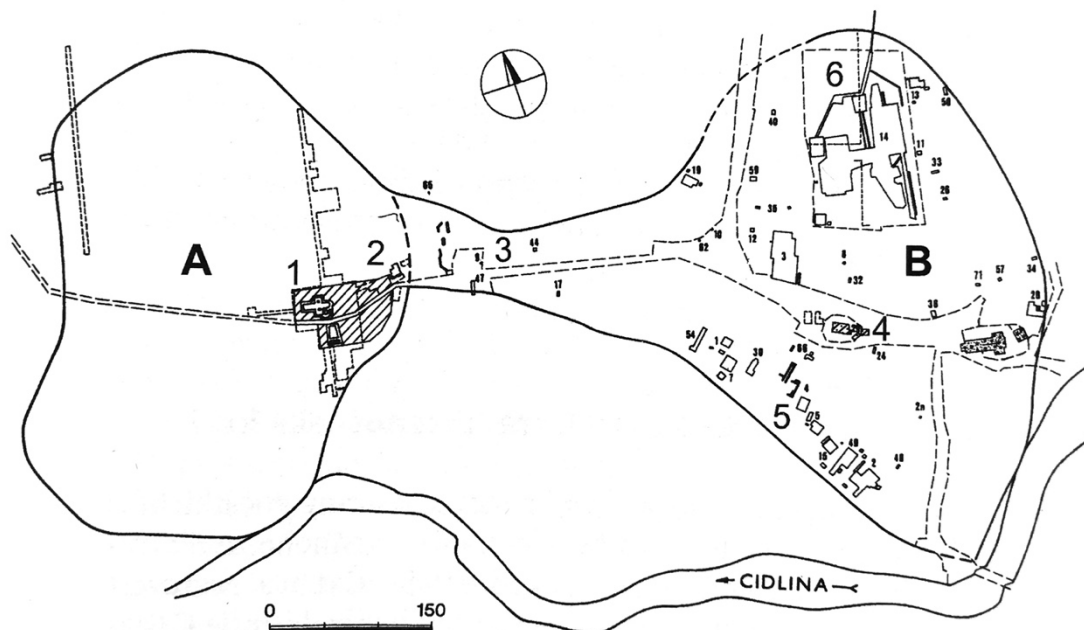
The bachelor's thesis focuses on violence captured in the oldest literature originated in Bohemia, especially on violent treatment of women. The mentions of violence are thematically classified and further compared with professional literature. The main primary sources of the thesis are Cosmas's *Chronica Bohemorum*, *Christian's legend*, *Fuit in provincia Bohemorum*, *Crescente fide*, *The first Old Slavonic legend about St. Wenceslas*, *Nascitur purpureus flos* and *Est locus*. The thesis talks about kidnapping of women, violent punishments, revenges, mutilations, murders of individuals and slaughters of families, murders of saints, expulsions, forced population transfers and slavery. It also focuses on some personages from hagiography – St. Ludmila, Drahomíra, St. Wenceslas, St. Adalbert and his parents, Slavník and Střezislava. In order to identify with the locations connected with described incidents, the thesis includes short descriptions of some early medieval hillforts – Libice, Lštění and Tetín. The bachelor's thesis is aimed at use in the field of education by students as well as teachers of Czech language and literature, history, social studies or other subjects.

SEZNAM LITERATURY

- Anděl, Rudolf, Fiala, Zdeněk, Kopačka, Ludvík a Louda, Jiří. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Svazek III. Severní Čechy. Praha: Svoboda, 1984. 664 s.
- Bahník, Petr a kol. *Svatý Vojtěch a střeoevropský prostor = Saint Adalbert and Central Europe*. Praha: Patrimonium Sancti Adalberti, 2021. 83, 95 s. ISBN 978-80-270-9766-1.
- Bible: překlad 21. století*. 6. opravené vydání. Praha: Biblion z.s., 2019. 1564 s. ISBN 978-80-87282-44-1.
- Bláhová, Marie, Frolík, Jan, Profantová, Naďa. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek I., Do roku 1197. Praha: Paseka, 1999. 798 s. ISBN 80-7185-265-1.
- Bruno z Querfurtu. *Život svatého Vojtěcha = Nascitur purpureus flos*. Praha: Vyšehrad, 2017. 125 s. ISBN 978-80-7429-904-9
- Čtverák, Vladimír, Lutovský, Michal, Slabina, Miloslav a Smejtek, Lubor. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha: Libri, 2003. 431 s. ISBN 80-7277-173-6.
- Dalimilova kronika* [online]. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2011 [cit. 15. 3. 2022]. Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/36/98/64/dalimilova_kronika.pdf
- Dětmar z Merseburku. *Kronika*. Praha: Argo, 2008. 342 s. ISBN 978-80-257-0088-4.
- Durdík, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. 3., opravené vydání. Praha: Libri, 2009. 733 s. ISBN 978-80-7277-402-9.
- Ennenová, Edith. *Ženy ve středověku*. Praha: Argo, 2001. 338 s. ISBN 80-7203-369-7
- Erben, Karel Jaromír (překl.). *Nestorův letopis ruský*. Praha: 1867. 327 s.
- Hájek z Libočan, Václav. *Kronika česká*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1923. 482 s.
- Chaloupecký, Václav. *Na úsvitu křesťanství*. Praha: ELK, 1942.
- Kosmova Kronika česká*. 5. vydání. Praha: Svoboda, 1972. 263 s.
- Krzemieńska, Barbara. *Břetislav I.: Čechy a střední Evropa v první polovině XI. století*. Praha: Garamond s.r.o., 1999. 392 s. ISBN 80-901760-7-0.
- Lenderová, Milena. *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002. 198 s. ISBN 80-246-0375-6.
- Ludvíkovský, Jaroslav (ed.). *Kristiánova legenda*. Praha: Vyšehrad, 2012. 176 s. ISBN 978-80-7429-291-0.
- Lutovský, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců: Díl I., Zrození státu (872–972): Od Bořivoje I. po Boleslava I.* 2. vydání. Praha: Libri, 2009. 267 s. ISBN 978-80-7277-401-2.
- Lutovský, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců: Díl II., Léta krize a obnovy (972–1012): Od Boleslava II. po Jaromíra*. Praha: Libri, 2007. 271 s. ISBN 978-80-7277-231-5.
- Lutovský, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců: Díl III., Správa a obrana země (1012–1055): Od Oldřicha po Břetislava I.* Praha: Libri, 2008. 282 s. ISBN 978-80-7277-365-7.
- Lutovský, Michal a Petráň, Zdeněk. *Slavníkovci: mýtus českého dějepisce*. 2. vydání. Praha: Libri, 2005. 173 s. ISBN 80-7277-291-0.
- Neumann, Stanislav Kostka. *Dějiny ženy: populárně sociologické, etnologické a kulturně historické kapitoly*. Praha: Otakar II, 1999. 1077 s.

- Nechutová, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000. 368 s. ISBN 80-7021-305-1.
- Novotný, Jiří. *Kosmova kreativní nápověda?*. Bohemistika, 2021, roč. 21, č. 4, s. 533–544, 555–560. ISSN 1642-9893.
- Polanský, Luboš, Sláma, Jiří a Třeštík, Dušan. *Přemyslovský stát kolem roku 1000: na paměť knížete Boleslava II. (zemř. 7. února 999)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. ISBN 80-7106-272-3.
- Profous, Antonín. *Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny (A–H)*. Svazek I. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1947. 726 s.
- Profous, Antonín. *Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny (M–Ř)*. Svazek III. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1951. 632 s.
- Slavníkovci ve středověkém písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1987. 472 s.
- Staroslověnské legendy českého původu*. Praha: Vyšehrad, 1976. 377 s.
- Sláma, Jiří. *Slavníkovci – významná či okrajová záležitost českých dějin 10. století?* Archeologické rozhledy. 1995, roč. XLVII, č. 2, s. 182–224. ISSN 0323-1267
- Šmilauer, Vladimír. *Osídlení Čech ve světle místních jmen*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2392-6.
- Turek, Rudolf. *Čechy na úsvitě dějin*. 2. vydání. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0709-1. 335 s.
- Třeštík, Dušan, Čechura, Jaroslav, Pechar, Vladimír. *Králové a knížata zemí Koruny české*. Praha: Rybka, 2001. 413 s. ISBN 80-86182-55-X.
- Třeštík, Dušan. *Mýty kmene Čechů (7.–10. století): tři studie ke „starým pověstem českým“*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 291 s. Edice Česká historie sv. 11. ISBN 978-80-7106-646-0.
- Třeštík, Dušan. *Počátky Přemyslovců: vstup Čechů do dějin: 530–935*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. Česká historie. ISBN 80-7106-138-7.
- Třeštík, Dušan. *Přemyslovec Kristián*. Archeologické rozhledy. 1999, roč. LI, č. 4, s. 602–613. ISSN 0323-1267
- Vaněk, Vojtěch, ed. a Kroupa, Jiří, ed. *Slavníkovci v českých dějinách*. Praha: Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kutná Hora, 2007. 191 s. Antiqua Cuthna 2. ISBN 978-90-86772-30-1.
- Žemlička, Josef. *Čechy v době knížecí: 1034–1198*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 660 s. ISBN 80-7106-196-4
- Žemlička, Josef. *Přemyslovcí. Jak žili, vládli, umírali*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 497 s. ISBN 80-7106-759-8.

PŘÍLOHY

Obrázek 1 – Půdorys hradiště Libice se zakreslením původního řečiště Cidliny.
 A – akropole; B – předhradí; 1 – palácový okrsek s kostelem; 2 – brána akropole; 3 – spojovací šíje;
 4 – centrální část předhradí s domnělým (nedoloženým) kostelem Panny Marie;
 5 – dobře zachované svahy říčního ostrova v prostoru mateřské školy;
 6 – Volkovo pole, místo nejrozsáhlejších archeologických výzkumů na libickém předhradí.
 Podle J. Princové-Justové Lutovský (2007, s. 157)

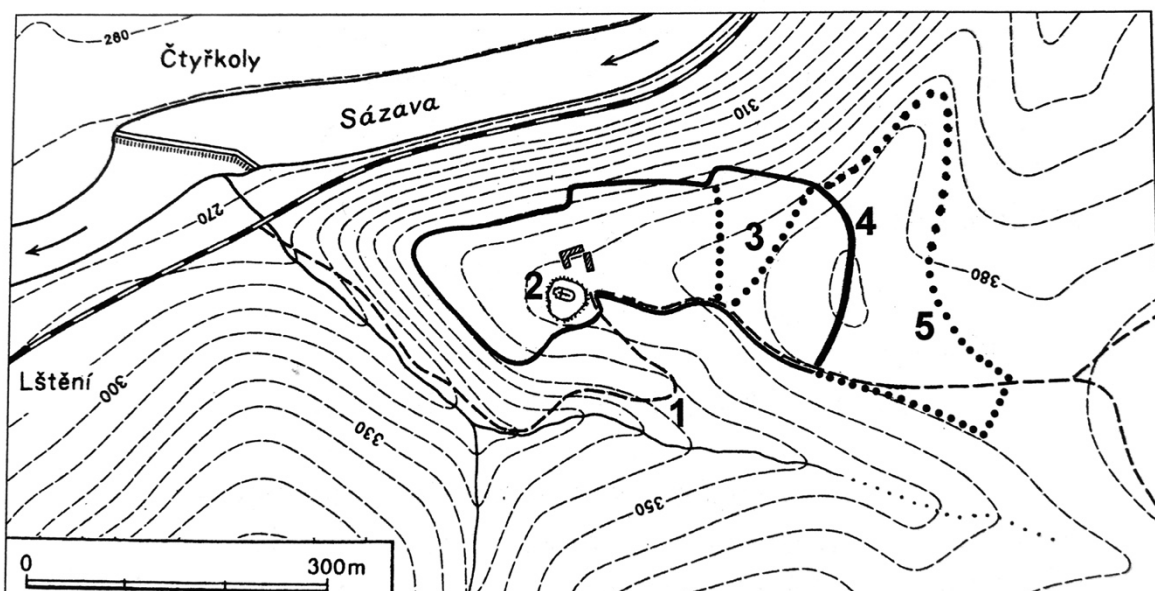

Obrázek 2 – Letecký snímek akropole libického hradiště.
 Autorem fotografie M. Gojda, 2013.
 Dostupné z: https://www.archeologickyatlas.cz/cs/lokace/libice_nb_hradiste

Obrázek 3 – Letecký snímek akropole libického hradiště s rekonstruovaným půdorysem kostela a paláce. Autorem fotografie M. Gojda, 2013.

Dostupné z: https://www.archeologickyatlas.cz/cs/lokace/libice_nb_hradiste

Obrázek 4 – Plán hradiště Lštění.

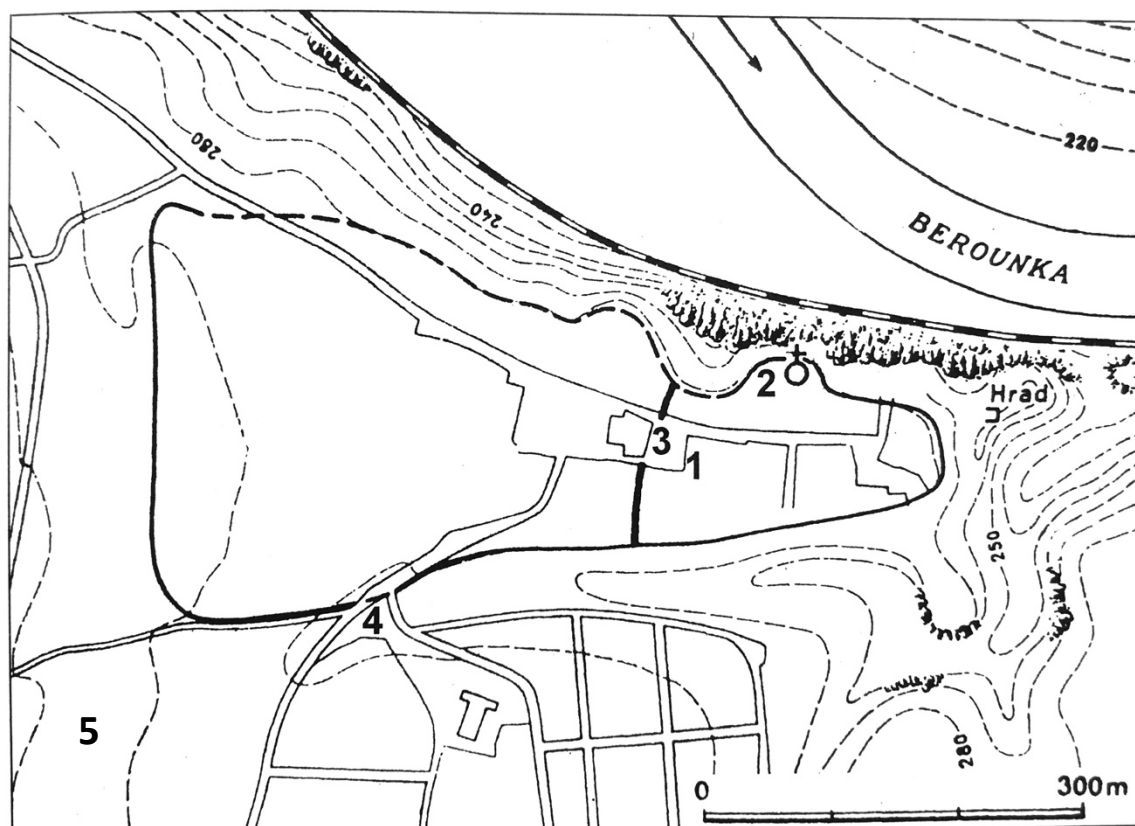
1 – přístupová cesta z údolí Sázavy, 2 – kostel sv. Klimenta,
 3 – nedochované vnitřní opevnění, 4 – hlavní šíjová hradba v podobě několika metrů vysokého valu, 5 – nedochované opevnění vnějšího předhradí.
 Tečkovaně znázorněno opevnění zjištěné geofyzikálním měřením.
 Podle R. Krivánka upravil Lutovský (2009, s. 121)

Obrázek 5 – Letecký snímek hradiště Lštění.

Převzato z Mapy.cz. Dostupné z:

<https://mapy.cz/zakladni?x=14.7270265&y=49.8668782&z=17&m3d=1&height=507&yaw=130&pitch=-45&l=0>

Obrázek 6 – Plán hradiště Tetín. 1 – tetínská fara, jedna z možných lokalizací knížecího dvorce; 2 – kostel sv. Jana Nepomuckého, původní místo hrobu sv. Ludmily; 3 – napříč dnešní návsi původně probíhalo příčné opevnění akropole; 4 – pravděpodobné umístění jedné z hlavních bran do hradiště; 5 – pohřebiště z počátků tetínského hradiště objevené v roce 2006.

Podle M. Šolla Lutovský (2009, s. 147), upraveno.

Obrázek 7 – Dochovaný val tvořící vnější hradbu předhradí, vyfotografováno u severozápadního cípu hradiště. Vlastní fotografie autorky.

Obrázek 8 – Pozůstatky vrcholně středověkého hradu Tetína. Vlastní fotografie autorky.

Obrázek 9 – Barokně přestavěný kostel sv. Jana Nepomuckého stojí v místech kostela sv. Michala, tedy v místech původního hrobu sv. Ludmily. Vlastní fotografie autorky.

Obrázek 10 – Románský kostel sv. Kateřiny (dříve sv. Ludmily). Vlastní fotografie autorky.

Obrázek 11 – Barokní kostel zasvěcený sv. Ludmile v Tetíně.
Vlastní fotografie autorky.